

ΕΛΛΗΝΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ

Α Γ Ω Γ Η

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

- ❖ «ΙΣΗ ΒΙΝ ΘΕΟΛΟΓΕ» – ΕΙΜΑΙ ΘΕΟΛΟΓΟΣ
- ❖ Η ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
- ❖ ΕΝΘΑΡΡΥΝΣΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΕΡΒΑΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΘΑΡΡΥΝΣΗΣ ΤΟΥΣ
- ❖ ΕΠΟΠΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ
- ❖ Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Περιεχόμενα

ΣΧΟΛΙΑ 79

«ΙΧ ΒΙΝ ΘΕΟΛΟΓΕ» - ΕΙΜΑΙ ΘΕΟΛΟΓΟΣ

Τοῦ κ. Ἡλία Λιαμῆ 81

Η ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Τοῦ κ. Γεωργίου Κρουσταλάκη 91

ΕΝΘΑΡΡΥΝΣΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΕΡΒΑΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΘΑΡΡΥΝΣΗΣ ΤΟΥΣ

Τῆς κ. Εὐαγγελίας Τσαγκαρλή-Διαμάντη 95

ΕΠΟΠΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

Τοῦ κ. Ἰωάννη Ἀγγελόπουλου 99

Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Τοῦ κ. Παύλου Ἀθ. Παλούκα 102

ΕΠΙΣΤΟΛΗ 108

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ 109

ΕΛΛΗΝΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ

ΑΓΩΓΗ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Όργανο τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν
Ἰδρυτής: **Τ. Θ. Κολιτσάρας** (†1989)

Ἐκδότης - Ἰδιοκτίτης: **Χ.Ε.Ε.Α.**

Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήνα, Τηλ.-Fax: 210 32.27.100,

e-mail: ellinochr.agogi@gmail.com

Υπεύθυνος σύμφωνα μέ τό νόμο καί ἐπιμελητής ἐκδόσεως:

Ἰωάννης Μαρκότσος, Διαγόρα 35, 153 44 Γέρακος, Τηλ.: 210 66.12.399

Διευθύνεται ἀπό Συντακτική Ἐπιτροπή

Δημιουργικό - Ἐκτύπωση

«**Λυχνία Α.Ε.**»

Ἀνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυλο Ἀχαρνῶν

T. 210 3410436, F. 210 3425967 • www.lychnia.com, info@lychnia.com

Τιμή τεύχους **1,50€**

Ἐτήσια συνδρομή: Ἐσωτερικῶ 15€, Κύπρου 20€, Ἐξωτερικῶ 20€ • 25\$

Ἀθήνα - Αὐγουστος 2021

ΟΔΗΓΙΕΣ: Ἐπιστολές, συνεργασίες, ἐπιταγές, βιβλία καί ἄλλα ἔντυπα νά στέλνονται στό γραφεῖο
τῆς Χ.Ε.Ε.Α., Καρύτση 14, 10561 Ἀθήνα.

• Τό Γραφεῖο εἶναι ἀνοικτό κάθε ἔργασιμη ἡμέρα ἀπό 9 π.μ. ἕως 1 μ.μ.

Τεύχη τοῦ περιοδικοῦ πωλοῦνται στά βιβλιοπωλεῖα τῆς «ΖΩΗΣ» στήν Ἀθήνα καί σέ ἄλλες
ἐπαρχιακές πόλεις, καθώς καί στό γραφεῖο τῆς Χ.Ε.Ε.Α. στήν Ἀθήνα.

• Ἡ δημοσίευση τῶν ἀρθρῶν ἐγκρίνεται ἀπό τή Συντακτική Ἐπιτροπή. Ὅσοι θέλουν πα-
ρουσίαση τοῦ βιβλίου τους, παρακαλοῦνται νά ἀποστέλουν δύο ἀντίτυπα, ἕνα γιά ἀπλή
ἀγγελία καί γιά τή βιβλιοθήκη τῆς Ἐνώσεως καί ἄλλο γιά τόν μέλλοντα νά κάμει τήν βιβλι-
οπαρουσίαση. Ἡ Συντακτική Ἐπιτροπή ἔχει τό δικαίωμα νά μὴν ἐγκρίνει τή δημοσίευση
βιβλιοκρισιῶν γιά βιβλία ἄσχετα μέ τό περιεχόμενο καί τή γραμμή τοῦ περιοδικοῦ. Τήν
εὐθύνη γιά τά δημοσιευμένα κείμενα φέρουν οἱ συγγραφεῖς τους.

«Οἱ διδάσκαλοι τοῦ Γένους ἐδίδαξαν συστηματικώτερον τά Ἑλληνικά γράμματα, ἐγνώρισαν καλλίτερα εἰς τοὺς Ἕλληνας τήν ἀρχαίαν ἱστορίαν μας καί τοὺς κλασσικούς συγγραφεῖς, συνέδεσαν τόν παλαιόν μέ τόν νέον Ἑλληνισμόν καί ἔκαμαν τοὺς Ἕλληνας ὑπερηφάνους διά τήν ἔνδοξον καταγωγήν των καί τήν ἀνωτερότητα των ἔναντι τῶν Τούρκων. Οἱ διδάσκαλοι αὐτοί προσεπάθησαν νά συνδυάσουν τήν κλασσικήν μέ τήν βυζαντινήν παράδοσιν καί δι' αὐτῶν νά ἐνισχύσουν τήν ἐθνικήν συνείδησιν τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων καί νά τοὺς προετοιμάσουν διά τόν ἀγῶνα τῆς Ἐλευθερίας.

Οἱ διδάσκαλοι τοῦ Γένους δέν διεκρίθησαν μόνον διά τήν εὐρυτάτην Παιδείαν των καί τόν ἐνθουσιασμόν των, ἀλλά καί διά τήν ἐν γένει ἀρετήν των. Μαζί μέ τήν μόρφωσιν συνδυάζουν τήν φιλοπατρίαν, τήν εὐσέβειαν καί ἄλλας ἀρετάς. ... Διδάσκουν ὄχι μόνον μέ τά λόγια, ἀλλά καί μέ τό παράδειγμα των καί ἐνισχύουν τήν θρησκευτικήν πίστιν καί τήν ἐθνικήν συνείδησιν τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων».

Β. Χααραλαμπόπουλος,
Ἡ πνευματική ἀναγέννησις
τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ,
Ἀθήναι 1971, ΧΕΕΛ, σελ. 50

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΖΩΗΣ

Κατά καιρούς, ανακύπτουν διάφορα ζητήματα τά όποια χωρίς λόγο καί αίτια άπασχολούν τόν δημόσιο διάλογο. Σ' αυτά εστιάζουν συνήθως καί κατά κανόνα, άνθρωποι προερχόμενοι άπό συγκεκριμένες ομάδες, οί όποίες κινούνται άπό ιδεολογικά κίνητρα καί οί όποίες προέρχονται άπό ιδεολογικούς χώρους πού τίποτα δέν τούς ίκανοποιεί καί κύριο μέλημά τους εΐναι ή διαρκής κρίση τών πάντων. Διαφωνοΰν γιά νά διαφωνοΰν, γιατί αυτός εΐναι ό τρόπος ζωής τους. Ή αΐσθηση πού δημιουργείται εΐναι ότι ή διαφωνία τους θά παρέμενε, άκόμα καί άν τά πράγματα ήταν έντελώς αντίστροφα.

Κανείς λόγου χάρη δέν μπορεί νά αντιληφθεί τή φασαρία καί γιά ποιό λόγο καταδικάζεται ό «εΰρωπαϊκός τρόπος ζωής». Νά συμφωνήσουμε όλοι ότι δέν εΐναι ό καλύτερος. Νά συμφωνήσουμε όλοι ότι θά έπρεπε νά ήταν καλύτερος. Άπό δώ όμως αρχίζουν τά δύσκολα. Καλύτερος σέ σύγκριση μέ ποιόν· καλύτερος σέ κάλυψη ποιών αναγκών· καλύτερος σέ άξιοποίηση ποιών δεδομένων ή δυνατοτήτων. Καί βέβαια ή συζήτηση πρέπει νά περιλαμβάνει καί τήν πραγματικότητα. Λ.χ. ή συζήτηση γιά τήν άνεκτικότητα πρέπει νά γίνει σέ συνάρτηση καί άντιστοιχιση μέ τήν άνεκτικότητα τών διαφωνούντων έναντι τών άσκούντων κριτική σ' αυτούς. Καί τό πώς ιδεολογικά τους πρότυπα άσκησαν τήν άπόλυτη έξουσία όπου τήν κατέλαβαν.

Μιά βασική τους ένόχληση εΐναι ότι ή Εΰρώπη (δηλαδή στήν οΰσία ό Δυτικός λεγόμενος Κόσμος), θέλει νά χαρακτηρίζεται, έστω καί μέ κάποιο νεφελώδη τρόπο, χρι-

στιανική. Δηλαδή νά θεωρείται Ήπειρος τής Δημοκρατίας, του Χριστιανισμού καί του Δικαίου. Κυρίως βέβαια, τό «κάρφος» εΐναι ό Χριστιανισμός. Θά ήταν δεκτή καί άπό μās ή κριτική, ότι ό «χριστιανισμός» πού έπικαλείται ό Εΰρωπαϊκός τρόπος ζωής, δέν εΐναι ό αυθεντικός μέ τήν έννοια πού λέει τό εΰαγγέλιο. Άν τούς έννοχλεΐ ό ψευδεπίγραφος χριστιανισμός, κανένα πρόβλημα. Θά περιμένουμε μέ ένδιαφέρον προτάσεις γιά νά τόν ζήσουμε σέ επίπεδο έξουσίας έννοείται, αυθεντικά. Νά περισσεΰει ή νομοθεσία γιά τήν τιμιότητα, γιά τήν άλληλεγγΰη, γιά τήν άγάπη στό συνάνθρωπο, ή όριοθέτηση τής οικογένειας (δηλ. του άνδρογόνου καί τών παιδιών) ως βασικού πυρήνα ζωής, ή παύση τής έκμετάλλευσης άνθρώπου άπό άνθρωπο, ή προστασία τής άνθρώπινης ζωής (στήν όλότητα τής χρονικής ύπαρξης), ό σεβασμός τής προσωπικότητας κ.λπ.

Χωρίς ύπερβολή όμως, άποδεικνύεται έκ τών πραγμάτων, πώς άκριβώς αυτά τούς έννοχλούν. Ό «χριστιανισμός» τής ύποκρισίας πράγματι έννοχλεΐ, άς μή λησμονοΰμε όμως καί τή ρήση του Κυρίου όπως έχει περάσει στό στόμα τών πολλών *ό αναμάρτητος πρώτος τόν λίθον βαλέτω*. Κυρίως όμως επιθυμοΰν, όλες οί άξίες νά παΰσουν νά εΐναι προσωπικός πνευματικός άγώνας ενός έκάστου, καί πρωτίστως νά παΰσουν νά έμπνέονται άπό τό φώς του Εΰαγγελίου. Γιατί αυτό εΐναι αναλλοίωτο καί μή προσαρμοζόμενο στό πνεΰμα καί τήν ιδεολογία κάθε έποχής.

Βρίσκουν άραγε οί επικριτές του τρόπου

ζωής αυτού, κάποιο μέρος του πλανήτη μας πού αυτά πού κατηγορούν βρίσκονται σέ καλύτερη κατάσταση;

Βρίσκουν κάποιο μέρος τῆς γῆς πού ὁ σεβασμός τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀξία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς εἶναι σέ καλύτερο ἐπίπεδο;

Βρίσκουν κάποιο μέρος πού –μέ ὄσες στρεβλώσεις μπορεῖ κανεῖς νά βλέπει- παρέχεται καλύτερη φροντίδα υγείας καί παιδεία σέ παιδιά;

Τά ἐρωτήματα εἶναι ἀμέτρητα. Ἡ ἐπιλογή αὐτοῦ τοῦ τρόπου ζωῆς τοῦ Δυτικοῦ κόσμου πού κακῶς περιορίζεται στό «εὐρωπαϊκός», παρά τά ὅσα ἀπαράδεκτα ἐντός αὐτοῦ συμβαίνουν, εἶναι τούτη τῆ στιγμή ὁ πλέον ἐπιθυμητός ἀπό ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς γῆς. Σ' αὐτόν θέλουν νά συμμετάσχουν ὅλοι οἱ δοκιμαζόμενοι καί ἐμπερίστατοι τοῦ κόσμου. Ἀπό ὅλες τῆς ἰδεολογίες, ἀπό ὅλες τῆς θρησκείες, ἀπό ὅλους τοὺς πολιτισμούς. Ἐκτός κάποιων ὁμάδων πάσης φύσεως φονταμενταλιστῶν, οἱ ὁποῖοι νέμονται τῆς ἐξουσίας στίς περιοχές τους.

Αὐτοῦ τοῦ τρόπου ζωῆς, μέ τῆς ἰδιαιτερότητές του, μετέχει καί ἡ πατρίδα μας.

Ὡς ἐκπαιδευτικοί τό βλέπουμε δεκαετίες στήν παιδεία μας. Γιατί αὐτό εἶναι ἡ συνεκπαίδευση πλουσίων καί φτωχῶν, ὁ μὴ ἀποκλεισμός εἰδικῶν κοινωνικῶν ὁμάδων, ἡ προσφορά καί μετοχή στήν παιδεία μας παιδιῶν μεταναστῶν καί προσφύγων, οἱ δράσεις γιά τήν κοινωνική προσφορά καί ἀλληλεγγύη πού ποικιλοτρόπως διδάσκονται στά σχολεῖα μας, ἡ πλήρης καί ἰσοτιμῆ ἀποδοχή τῶν δύο φύλων χωρίς διακρίσεις καί ἀποκλεισμούς, ἡ ἐμπέδωση τῶν ἀρχῶν τοῦ δικαίου καί τῆς δημοκρατίας στή σχολική κοινότητα κ.ἄ.

Φυσικά, δέν εἶναι ὅλα τέλεια. Ὁ ἄνθρωπος στήν μεταπτωτική του κατάσταση δέν μπορεῖ νά φτάσει –ἐντός τοῦ πεπρωκότος κόσμου- στό ἀπόλυτο. Τό προσπαθεῖ καί τό ὄφελος θά εἶναι νά φτάσει ὅσο τό δυνατόν

πιό κοντά σ' αὐτό τό ἀπόλυτο. Τά ὑπόλοιπα εἶναι οὐτοπία. Καί τῆς ἰδεολογικές αὐτές οὐτοπίες, ἡ ἀνθρωπότητα τῆς πλήρωσε ἀκριβὰ καί σέ πολλά σημεῖα τῆς γῆς τῆς πληρώνει μέ τό ἴδιο ἀκριβό τίμημα ἀκόμα καί στίς ἡμέρες μας, ἀφήνοντας μάλιστα τοὺς «εὐαγγελιστές» αὐτῶν τῶν οὐτοπιῶν ἀνερυθρίαστους.

Γιατί γιά νά φτάσει κανεῖς στό ἀπόλυτο, χρειάζεται ἀποδοχή τῆς χριστιανικῆς ἀσκητικότητας. Ὅχι κάποιας ἄλλης πού ἀδιαφορεῖ γιά τόν κόσμο, ἀλλά τῆς χριστιανικῆς πού καταφάσκει τόν κόσμο, πού δέν εἶναι γιά τόν ἑαυτὸ της, ἀλλά θυσιαστική γιά τόν συνάνθρωπο.

Ὅσοι λοιπὸν ἐνοχλοῦνται ἀπὸ τὴν ἀναφορά στὸν Εὐρωπαϊκὸ τρόπο ζωῆς, -πού τὸν λαχταροῦν ἀπὸ τά ἀπώτατα πέρατα τῶν ἰδεολογικῶν τελεμάτων τῆς ζωῆς- καί τὸν θεωροῦν ἀνεπαρκή, καλὸ θά ἦταν νά ἐντρυφήσουν στήν Καινὴ Διαθήκη, νά διαβάσουν τά πραγματικά γνωρίσματα τοῦ ἀνιδιοτελοῦς χριστιανικοῦ τρόπου ζωῆς καί νά μποῦν «μπροστάρηδες» κατὰ τό προσφιλές λεξιλόγιό τους, στὸν ἀγώνα γιά τὴ μεγάλη ἀλλαγὴ πορείας.

ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Μία καταχώρηση πρὶν λίγο καιρὸ στίς ἐφημερίδες, ξεσήκωσε διαμαρτυρίες γιά τό περιεχόμενό της. Ἐκανε τό «λάθος» νά μιλάει γιά σύνδεση τῆς ἐκπαίδευσης μέ τὴν ἀγορὰ ἐργασίας.

Πραγματικά, δέν μπορεῖ νά ἀντιληφθεῖ κανεῖς, γιατί σήμερα, στὸν 21^ο αἰῶνα, πρέπει κάποιοι νά διαφωνοῦν μέ αὐτὴ τὴ σύνδεση. Πρέπει νά γίνει κατανοητό, ὅτι δέν εἶναι δυνατόν, οἱ μισοὶ μαθητὲς νά ἀκολουθοῦν θεωρητικές σπουδές. Στὸν κόσμο, στήν ζωὴ, δέν ὑπάρχει μόνο ὁ στοχασμὸς

(*Συνέχεια στή σελίδα 110*)

«ICH BIN THEOLOGE» – ΕΙΜΑΙ ΘΕΟΛΟΓΟΣ

Συμβολή στον διάλογο για την διαμόρφωση
ένος ανανεωμένου μαθήματος Θρησκευτικῶν

Τοῦ κ. **Ἡλίας Λιαμῆ**, Θεολόγου, Μουσικοῦ, δ. Θεολογίας,
Παιδαγωγοῦ

Στίς 26 Ἰουνίου τοῦ 1963, ὁ Τζόν Κένεντι θά βρεθεῖ στό Βερολίνο τῆς διχασμένης Γερμανίας. Θά ἐκφωνήσῃ μία ἱστορική ὁμιλία στήν ὁποία θά δηλώσῃ «Βερολινέζος»! Ὅλα αὐτά, στό πλαίσιο τοῦ «Ψυχροῦ πολέμου» ἀνάμεσα στίς χώρες τῆς Δύσης καί τό Ἀνατολικό μπλόγκ καί, φυσικά, τῆς σύγκρουσης ἀνάμεσα στή Δυτική καί Ἀνατολική Γερμανία πού εἶχε κορυφωθεῖ. Οἱ σχέσεις ΗΠΑ-ΕΣΣΔ βρίσκονταν σέ ὀριακό σημεῖο καί οἱ κάτοικοι τοῦ Δυτικοῦ Βερολίνου ζοῦσαν καθημερινά μέ τόν ἐφιάλτη τῆς ἀπειλῆς κατάληψης καί τῆς ὑπόλοιπης πόλης ἀπό τοὺς Σοβιετικούς.

Ὅταν πρὶν 60 σχεδόν χρόνια ὁ Κένεντι ἐκφωνοῦσε τὴν ὁμιλία του, ἴσως νά μὴν γνώριζε πῶς τά λόγια του θά μένανε ὡς ὀρόσημο στήν παγκόσμια ἱστορία γιὰ τόν 20^ο αἰῶνα καί, ἴσως, ὡς ἓνα ἀπὸ τά πιό βαρυσήμαντα ἀλλά καί τά πιό ἄρτια δομημένα πολιτικά κείμενα ὄλων των ἐποχῶν, δίπλα στό «*I have a dream*» τοῦ Μάρτιν Λούθερ Κίνγκ.

Τό πολύ ἐνδιαφέρον στοιχεῖο τῆς ὁμιλίας τοῦ Κένεντι εἶναι τό φορτίο τῶν νοημάτων πού κρύβει ἡ περίφημη φράση «*Ich bin ein Berliner*»¹ (εἶμαι ἓνας Βερολινέζος).

1. Κατ' οὐσίαν «αἰσθάνομαι Βερολινέζος». Ἄν ὁ Κένεντι εἶχε πεῖ «*Ich bin Berliner*», θά ἔλεγε ὅτι ἦταν κυριολεκτικά πολίτης τοῦ Βερολίνου, πού δέν εἶναι καθόλου ἀληθινό, ὅπως δέν θά ἦταν σαφές καί τό

Οὐσιαστικά, ὅλη ἐκείνη ἡ ὁμιλία, στίς 26 Ἰουνίου τοῦ 1963, ἀποτελεῖ ἐπέκταση, ἀνάλυση, οὐσιαστικά ὑπόμνημα, αὐτῶν τῶν τεσσάρων λέξεων. Καί τίποτε ἄλλο νά μὴν εἶχε πεῖ, οἱ τέσσερις αὐτές λέξεις ἦταν ἀρκετές γιὰ νά τόν ἐμπλέξουν προσωπικά στήν κορυφαία πολιτική σύγκρουση τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα. Μέσα σέ τέσσερις λέξεις, οἱ μὲν Βερολινέζοι αἰσθάνθηκαν τὴν ἀνακούφιση μιᾶς κραταιᾶς προστασίας, οἱ δέ ἡγέτες τοῦ Ἀνατολικοῦ Μπλόγκ ἔλαβαν τό μήνυμα πῶς ἔχουν ἀπέναντί τους ἓναν ἀποφασισμένο ἡγέτη, ἔτοιμο νά δράσῃ ἀνά πάσα στιγμή.

Ἐχει πολύ ἐνδιαφέρον στό πόσο θά ἀδυνατίζε σέ ἔνταση συναισθημάτων καί νοημάτων ἡ συγκεκριμένη ὁμιλία ἂν ἀφαιροῦνταν αὐτές οἱ τέσσερις λέξεις. Οὐσιαστικά, θά σήμαινε τὴν ἀπουσία τῆς δύναμης τοῦ προσώπου καί τά συνθήματα θά αἰωροῦνταν ἀφηρημένα στόν ἀέρα, μέ ὅλα τα χαρακτηριστικά ἓνος συννηθισμένου, ξύλι-νου πολιτικοῦ λόγου.

Ἡ ὁμιλία αὐτὴ ἀποτελεῖ χαρακτηριστικό παράδειγμα τῆς βαρύτητας τῶν προσώπων σέ ὅλα τα γεγονότα, ἀπὸ τόν στενὸ οἰκογε-

συναίσθημα πού προσπαθοῦσε νά ἐκφράσῃ. Τό νόημα εἶναι πῶς «δέν γεννήθηκα ἐδῶ καί δέν ζῶ ἐδῶ, ἀλλὰ εἶμαι ἓνας ἀπὸ σας». Ἄλλο τό «Εἶμαι (κυριολεκτικά) ἀπὸ τό Βερολίνο» καί ἄλλο «Εἶμαι (ὅπως κάποιος) ἀπὸ τό Βερολίνο».

νειακό κύκλο, μέχρι εκείνον της παγκόσμιας ιστορίας. Ένώ η ιστορία μοιάζει να είναι αλληλουχία ιστορικών γεγονότων, στην πραγματικότητα αποτελεί αλληλουχία ενεργειών δρώντων προσώπων, με προεξάρχουσες τις προσωπικότητες, που ουσιαστικά καθορίζουν τη ροή της. Είναι διαχρονικός ο πόθος των λαών να δημιουργήσουν συστήματα που θα οργανώσουν καλύτερα τη συνύπαρξη των ανθρώπων. Είναι όμως πάμπολλες οι φορές που τά, φαινομενικά, παντοδύναμα οικονομικό - πολιτικά συστήματα αλλά και οι κάθε είδους ιδεολογίες υποκλίνονται στην καταλυτική ισχύ των μεγάλων μορφών της παγκόσμιας ιστορίας.

Τη σημασία των προσώπων αναγνωρίζει και υπογραμμίζει πλέον η σύγχρονη επιχειρηματικότητα². Μοιάζει λιγάκι αντιφατικό, αλλά και παρήγορο, σέ έποχές μαζοποίησης, άνωθυμίας και αίσθήματος άσημαντότητας που βιώνουν δισεκατομμύρια ανθρώπων σέ όλο τόν πλανήτη, να έρχεται μία κατεξοχήν τεχνοκρατική έπιστήμη όπως τό Management και να αναγνωρίζει τη σημασία του ήγέτη, τήν δύναμη έπιρροής που άσκει στους συνεργάτες του και τις δεξιότητες, ψυχολογικές και πνευματικές, που πρέπει να άποκτήσει, προκειμένου να όδηγήσει μία έπιχείρηση σέ μεγαλύτερη κερδοφορία. Οι κάθε είδους εκπρόσωποι των άνθρωπιστικών έπιστημών και ιδεολογιών, γενικά όλων εκείνων των χώρων που προτάσσουν τήν πνευματικότητα, θα άξιζε τόν κόπο να ένσκήψουν και να συνειδητοποιήσουν τό πόσο, μία κατεξοχήν τεχνοκρατική άπασχόληση έχει άναδείξει τό άνθρώπινο πρόσωπο, έστω και γιά λόγους, καθαρά, κερδοφορίας, σέ καθοριστικό παράγοντα των εξέλιξεων. Υπάρχουν μάλιστα στοιχεία, τά όποια σέ άφήνουν άφωνο, όπως η καθοριστική σημασία των παθών του ήγέτη, όπως η άλαζονεία, στην

καταστροφική πορεία μιάς, κατά τά άλλα, καλοκουρδισμένης έπιχείρησης³.

Είναι καιρός πολός που τό μάθημα των Θρησκευτικών ταλαιπωρείται και ταλαιπωρεί, άμφιταλαντεύεται και ίσορροπεϊ, εξέλισσεται και όπισθοδρομεϊ, διεκδικεί και φθίνει, προστατεύεται και θυσιάζεται, έλπίζει και άγωνιά, όλο λέει να φύγει «κι όμως εϊν' άκόμη έδώ». Ίδιαίτερα κατά τήν τελευταία δεκαετία, τό μάθημα βίωσε τόν διχασμό των λειτουργών του άνάμεσα στην άναβάθμιση και τήν παραδοσιακή του μορφή. Όλες οι άπόψεις και οι ένεργειες υπήρξαν πάντοτε καλοπροαίρετες, με άναμφίβολη τήν ύπαρξη πειστικών συνθηκών έκ μέρους μιάς ριζικά νέας κοινωνικής πραγματικότητας, οι περισσότερες όμως παρέμειναν πικρά στεγανές, πολωτικές, κάποιες άλλες έκτός τόπου και χρόνου, τελικά, όλες, λίγο-πολύ άναποτελεσματικές, με βάση τά στοιχεία της καθημερινότητας στη σχολική τάξη. Άρκεί κανείς να έντρυφήσει σέ δύο βασικές πηγες της άντιπαράθεσης⁴, γιά να διαπιστώσει τήν ποικιλία των άλληλοσυγκρουόμενων έπιχειρημάτων, τήν άδυναμία εύρέσεως κοινού τόπου και τήν άβυσσο που χωρίζει τις έκατέρωθεν έκκινήσεις, όπως και τούς έκατέρωθεν προορισμούς.

Κι όμως, υπάρχουν τουλάχιστον δύο σημεία στά όποια οι δύο διαφορετικές τάσεις-γραμμές συμφωνούν, έστω και άν δέν τό όμολογούν:

Τό **πρώτο** είναι πώς τό μάθημα των Θρησκευτικών δέν άποτελεί έξ όλοκλήρου πρωτογενές πρόβλημα, αλλά παράγοντα φανέρωσης προβλημάτων και έκκρεμοτήτων που άφορούν πολύ ευρύτερους χώρους. Καταλήγει να είναι συγκινητικά

2. Βλ. ένδ. Δημήτρη Μπουραντά, *Ήγεία. Ό δρόμος της διαρκούς έπιτυχίας*, έκδ. ΚΡΙΤΙΚΗ, ά.τ., 2005, σσ. 50-96, 195 κ. έξ.

3. Ό.π., σσ. 264-272.

4. «Τό μάθημα των Θρησκευτικών. Προβληματισμοί-έπισημάνσεις-προτάσεις» *Πρακτικά Πανελληνίου Έπιστημονικού Συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 2015. «Τά Θρησκευτικά στό σύγχρονο σχολείο. Ό διάλογος και η κριτική γιά τό νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά δημοτικού και Γυμνασίου», έκδ. ΑΡΜΟΣ, Άθήνα 2013.

ήρωική ή θέση του μαθήματος και των Θεολόγων καθηγητών, καθώς όλα δείχνουν πως έμελλε σε αυτούς να υποστούν τό κόστος της ανάδειξης προβλημάτων που αφορούν την Πολιτεία, τό εκπαιδευτικό σύστημα, τις σχέσεις Έκκλησίας - Πολιτείας, τις σχέσεις ακαδημαϊκής Θεολογίας - Έκκλησίας. Δέν πέρασε ούτε μία ώρα Θρησκευτικών, πού ό κάθε αγαπημένος συνάδελφος Θεολόγος νά μήν αισθάνθηκε, πέραν του παιδαγωγικού του έργου, τήν πίεση από τήν αδυναμία της Έκκλησίας νά δώσει μία αποτελεσματική μαρτυρία στό σύγχρονο κόσμο, από τήν αδυναμία της Πολιτείας νά δώσει στό ελληνικό σχολείο ένα όραμα και μία υπαρξιακή προοπτική, από τήν διαρκή έκκρεμότητα της σχέσης Θεολογίας - Επιστήμης και, έντέλει, από τό πιεστικό έρώτημα γιά τήν θέση της προσδοκίας μιας έπερχόμενης Βασιλείας σε ένα σύγχρονο και διαρκώς έξελισσόμενο κόσμο, μέ τόν όποϊον ή Θεολογία, και κατ' έπέκτασιν τό θρησκευτικό μάθημα, πρέπει νά διαλεχθεί.

Τό **δεύτερο** σημείο, έντυπωσιακά κοινό και στις δύο γραμμές-τάσεις είναι ή σχεδόν παντελής άπουσία του προσώπου του Θεολόγου καθηγητή από τόν προβληματισμό και τόν σχεδιασμό: οί αγωνίες του, οί δυσκολίες του, ή έλλειψη δεξαμενών άνατροφοδότησης του, ή μοναξιά του, ή αγωνιώδης προσπάθεια αυτοκαταξίωσής του σε ένα αντίξοο περιβάλλον, ή άναζήτηση του εύκρινους ρόλου του και ή «μέχρις αίματος» μάχη υπεράσπισης της θέσης του ως ισότιμου έπιστημονικού μέλους του συλλόγου καθηγητών μέ άυτονόητη ταυτότητα. Του Θεολόγου καθηγητή πού θέλει νά εκπληρώσει τόν ήγαικό του ρόλο στην τάξη, αλλά διαρκώς συμπιέζεται από τήν άίσθηση πως ή παρουσία του είναι άπλως άνεκτή και πως, όπου να 'ναι, κάπως θά αλλάξουν οί ισορροπίες και τό μάθημα θά άπειληθεί εκ νέου. Του Θεολόγου καθηγητή πού, άνά πάσα στιγμή θά αντιμετώπισει τήν «έξυπνάδα» του συμπαθούς ιδεοληπτικού συναδέλφου, συχνά δημοσίως, τήν έλλειψη κάλυψης του συμπαθούς Διευθυντού, πού θά του άναθέσει αυτό-

Η Χριστιανική Ένωσις Επιστημόνων (Χ.Ε.Ε.) και ή Χριστιανική Ένωσις Εκπαιδευτικών Λειτουργών (Χ.Ε.Ε.Λ.) συμμετέχουν, όπως ό άπανταχού Γής Έλληνισμός, στην επέτειο των 200 χρόνων από τήν Έπανάσταση του 1821 πού όδήγησε στό έλεύθερο Έλληνικό Κράτος.

Σέ ξεχωριστή ένότητα της κοινής μας ιστοσελίδας μας www.xee.gr, έχουν άναρτηθεί βιβλία, έργασίες και άρθρα από πνευματικούς ήγέτες των ένώσεών μας ή από διακεκριμένους συνεργάτες των περιοδικών μας «Ακτίνες» και «Έλληνοχριστιανική Άγωγή» και από ειδικούς έπιστήμονες. Έργα πού προέρχονται από συγγραφείς πού βίωσαν έντονα και κατανοούσαν τήν σημασία του έλληνοχριστιανικού πνεύματος τόσο κατά τήν σκοτεινή περίοδο της δουλείας γιά τή διατήρησης της χριστιανικής πίστεως και της έθνικής συνείδησης, όσο και κατά τήν περίοδο της προτοιμασίας της έθνεγερσίας.

νόπτα τήν ἑορτή τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, διότι «αὐτά εἶναι δικά σας» καί πού, κάθε στιγμή, θά ἀναδύεται τό βαθύ ὑπαρξιακό ἐρώτημα τοῦ «ἀνήκειν». Τοῦ Θεολόγου καθηγητῆ, πού, στό τέλος τῆς σταδιοδρομίας του, θά τόν ἐπισκεφτοῦν τά βασανιστικά ἐρωτήματα γιά τό τί ἄφησε πίσω του, ἄν συνέβαλε στήν πρόοδο μιᾶς ἐπιστήμης ἢ στήν διατήρηση μιᾶς ἐθνικῆς ταυτότητας ἢ στήν μύηση ψυχῶν

**Οὐδέν πρόγραμμα
δρασκευτικῶν
θά εὐοδωθεῖ ἄν
δέν ἀποσαφηνιστεῖ
ἡ βάση πάνω στήν
ὁποία θά δομηθεῖ
ἡ ταυτότητα τοῦ
Θεολόγου καθηγητῆ
ὡς ἐκπαιδευτικοῦ
καί ὡς ἀνθρώπου
πού ὑπηρετεῖ κάτι
εὐρύτερο ἀπό τόν
βιοπορισμό του.**

σέ ἕναν λυτρωτικό μυστικισμό ἢ στήν ἐμπέδωση μιᾶς κοσμοθεωρίας, ἢ στό μήνυμα τοῦ Χριστοῦ στόν σύγχρονο κόσμο ἢ, ἀπλῶς καί μόνον, σέ μία προσωπική του ἐπαγγελματική ἐπιβίωση, ἀφοῦ, ἔτσι κι ἄλλιῶς, ὅλα εἶναι «προσωπικές ὀπτασίες». Ἴσως κάποιος καί νά θέσει ἔνσταση, πῶς ὅλες οἱ προτάσεις, κεῖθεν κακεῖθεν, ἔχουν, ἐμμέσως, τόν Θεολόγο πρωταγωνιστή. Δέν εἶναι ἀλήθεια! Καμμία πρόταση δέν ξεκαθάρισε σ' αὐτόν ὡς τί θά μπεῖ στήν τάξη, καθαρὰ καί ξάστερα. Μόνη ξεκάθαρη ἀλήθεια ὁ φόβος πῶς, «ἔτι καί ἔτι», ἀποφασίζονται πράγματα «πού θά γίνουν γιά μένα χωρίς ἔμενα».

Αὐτό τό δεύτερο σημεῖο ἀξίζει, νομίζω, τήν προσοχή μας:

Θά ἦταν ἀστεῖο, ἄν δέν ἦταν τραγικό, πῶς, ἕνας χῶρος πού ἀπό τήν ἀρχή τῆς ἰδρύσεως τοῦ παλεύει καί περιστρέφεται γύρω ἀπό τήν ἔννοια τοῦ προσώπου, ἀγνόησε τά πρόσωπα, ὄχι τόσο ὡς πρὸς τίς ἀπόψεις τους, ὅσο ὡς πρὸς τήν ταυτότητά τους.

Ποιός ἀπό μᾶς τοὺς θεολόγους καθηγητές μπορεῖ νά συνεχίσει τήν «Κενέντεια» φράση» Ich bin ein ...». Τί;.....;

Καθηγητής; Ποιανοῦ γνωστικοῦ ἀντικειμένου;

Κατηχητής; Βάσει ποιᾶς ἐκκλησιαστικῆς ἀναθέσεως;

Θεολόγος (κατά Εὐάγριον)⁵; Βάσει ποιᾶς προσευχῆς;

Θεολόγος (κατά Ὑπουργεῖον); Ἐξυπηρετώντας ποιᾶ ἀνάγκη ἑνός ἀποθρησκευομένου κόσμου;

Μέντορας; Ποιανοῦ ὁράματος;

Μεταφυσικός μυσταγωγός; Μέ ποιᾶ κοσμοθεωρία;

Life coacher; Μέ ποιᾶ ἀνθρωπολογία;

Ψυχικός σύμβουλος; Μέ τί προσόντα;

Ἡ ...«ἄλλη φωνή» στό σχολικό πρόγραμμα; Ἡ ὁποία, τί τό διαφορετικό λείει;

Ἄν ὁ λόγος, ὁ καίριος καί ὁ ἀποτελεσματικός, ἀποτελοῦν ὑπόμνημα τῆς ταυτότητας, ὅπως στόν προαναφερθέντα λόγο τοῦ Κένεντι, τί ἐλπίδα μπορεῖ νά ἔχει, ἀκόμα καί ὁ πῶς δεξιότηνης Θεολόγος δάσκαλος, χωρὶς μία στέρεη ταυτότητα πού θά τοῦ παραχωρήσει ἡ κοινωνία, τό ἐκπαιδευτικό σύστημα, ὁ ἐπιστημονικός του φορέας, ὁ πνευματικός του χῶρος, ἰδιαίτερα ὅμως ἴδιος του ὁ ἑαυτός; Καί τί μάθημα μπορεῖ νά προκύψει, ὅταν ὁ καθένας, στή δίψα του γιά αὐτό τό «ich bin», αὐτοσχεδιάζει ὑπαρξιακά, παιδαγωγικά, μεθοδολογικά, πνευματικά, ψυχολογικά;

Ναί, νά μὴν εἶναι κατηχητικό τό μάθημα (ὅ,τι κι ἄν αὐτό σημαίνει). Οὔτε ὁμολογιακό νά εἶναι (λές καί ὁ κάθε καθηγητής συνά-

5. «Εἰ θεολόγος εἰ προσέυξη ἀληθῶς. Καί εἰ ἀληθῶς προσέυχη, θεολόγος εἰ». Εὐαγρίου Ποντικοῦ, *Περὶ προσευχῆς* 60, PG 79, 1180B.

δελφος δέν «όμολογεῖ» κῶρο προέλευσης καί ταυτότητα τῆς ἐπιστήμης του).”Ετσι ἦταν ἐπί δεκαετίες; Μάλιστα! Καί πρέπει νά ἀλλάξει; Μάλιστα! Τί θά πάρει ὅμως τή θέση τοῦ «Ich bin ein katηχητής», τοῦ «Ich bin ein ὁμολογητής», ταυτότητα, πού τοῦ ἔδινε σαφή ρόλο, σαφή πνευματικό προσανατολισμό, μέ μέθοδο, ἔστω ἀναχρονιστική, ἔστω ἀναποτελεσματική ἀλλά, τουλάχιστον, προσανατολισμένη;

Τήν ὥρα πού τό σχολεῖο διαλύεται γιατί ἡ δίψα γιά μέντορες ἔχει γίνει ἐκρηκτική καί ἡ κόπωση ἀπό δασκάλους πού καλοῦνται νά ἐνθαρρύνουν, ὑποτίθεται, τόν διάλογο ἔχει γίνει ἀφόρητη, τήν ὥρα πού τά παιδιά περιμένουν νά βροῦν στό πρόσωπο τοῦ καθηγητῆ τους μιᾶ ἐλπίδα πώς ἡ γνώση μπορεῖ καί πρέπει νά γίνει ὑπαρξιακή ὑπόθεση, ὁ Θεολόγος καθηγητής πρέπει νά ἀποκρύψει τό προσωπικό του «ich bin», γιά νά μὴν θεωρηθεῖ κατηχητής ἢ ἀσκῶν προσπλυτισμό⁶. “Ἐνα τέτοιο σχολεῖο, ἀπορφανισμένο ἀπό πρότυπα καί ἰδεώδη, μπορεῖ ἄραγε νά ἀντέξει ἀκόμη ἕναν ἄνευρο, ἀπρόσωπο (ἀφοῦ ἡ ταυτότητά του πρέπει νά κρυφτεῖ), φοβισμένο, ἐξαρτημένο ἀπό τόν κάθε «ἐνοκλημένο» μαθητή, ὑποτιμημένο ἀπό ἕνα ὀλόκληρο ἐκπαιδευτικό-σχολικό σύστημα, πού, στήν καλύτερη περίπτωση, μπορεῖ νά συντονίσει ἱκανοποιητικά μιᾶ ὁμαδοσυνεργατική δραστηριότητα; Τί νά τόν κάνει ἕνα σχολεῖο μέ ἀδήλωτη τήν προσωπική του ἀλήθεια; Καί γιατί νά τόν ἀνεχτεῖ; Καί γιατί νά διδάξει ἕνα τέτοιο μάθημα μόνον αὐτός; Γιατί νά μὴν τό διεκδικήσει ἕνας κοινωνιολόγος, ἕνας ψυχολόγος, ἕνας θρησκευτολόγος, ἀκόμη καί ἕνας ἐμπυχωτής (animator) ἢ ἕνας «life-coacher» ἢ, ἐν τέλει «πᾶν πνεῦμα ἐν πίστει (ὅποια πίστη! Ταυτότητα, ἔτσι κι ἀλλιῶς, δέν θά ζητήσει κανεῖς!) τετελειωμένο». Πῶς νά ἔχεις **μάθημα**

6. «Δέν ἀφορᾶ τό μάθημα!» Αὐτή ἦταν ἡ ἀπάντησις πού μοῦ πρότεινε ὁ τ. Ὑπουργός Παιδείας κ. Φίλης σέ ἀνεπίσημη συνάντησις Θεολόγων, ὅταν τόν ρώτησα τί θά ἀπαντήσω ἂν ἐρωτηθῶ γιά τήν προσωπική μου ἀποψη γι' αὐτά πού διδάσκω.

διαλόγου χωρίς λόγο προσωπικό; Πῶς νά ἔχεις μάθημα ἐξόδου πρὸς τήν κοινωνία καί τή ζωή ὅταν δέν ἔχεις «ταμειῶν»; Πῶς νά ἔχεις Θεολογία τῆς ἑτερότητας, ὅταν δέν ἔχεις Θεολογία ταυτότητας; Ὑπάρχει μαθηματικός πού ἔχει διαχωρίσει τήν προσωπική του ἀλήθεια ἀπό τήν ἀλήθεια τῆς ἐπιστήμης του; Ὑπάρχει φιλόλογος, ἀνεξαρτήτως ἰδεολογικῶν πεποιθήσεων, πού ἔχει ἀπαξιώσει τόν Ὅμηρο; Πόσο διχασμό νά ἀντέξει τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν ὅταν ἡ ἀλήθεια του θεωρεῖται ἀπολύτως φυσιολογικό νά ἀποστασιοποιεῖται ἀπό τήν προσωπική ἀλήθεια τοῦ καθηγητῆ του;

Δέν ὁμιλῶ περὶ διακηρύξεως τῆς ἀποδοχῆς τοῦ δόγματος τῆς Ἁγίας Τριάδος μέσω τῆς πίστεως. Οὔτε ὑποστηρίζω τήν «ἐν παντί τόπω καί καιρῷ» διακήρυξη τοῦ «πιστεύω» τοῦ καθηγητῆ Θεολόγου. Ὅμιλῶ γιά προβληματισμό σέ πολύ ...χαμηλότερο ἐπίπεδο: Γιά τήν ἀνάγκη διαμόρφωσης μιᾶς ἀλήθειας, κοινά ἀποδεκτῆς ἀπό ὅλο τόν «κλάδο», τίς Θεολογικές Σχολές καί κυρίως τό μεγάλο μέρος τῆς κοινωνίας, πάνω στήν ὁποία θά χτίζει ταυτότητα τό σύνολο τῶν καθηγητῶν Θεολόγων καί πού θά ἀποτελεῖ τήν προϋπόθεση εὐόδωσης ἐνός κοινῶν διδακτικοῦ ὁράματος καί τῶν ἐκπαιδευτικῶν προσδοκῶμενων. Κάτι ἐλάχιστο ὡς ταυτότητα πρέπει νά βρεθεῖ, χωρίς τό ὅποιο δέν μπορεῖ κάποιος νά διδάξει Θρησκευτικά ὅπως εἶναι ἀδύνατον νά διδάξει κάποιος Μαθηματικά ἐάν δέν ἔχει μιᾶ ἐλάχιστη συνείδησις πῶς ἀνήκει σέ μιᾶ εὐρύτερη προσπάθεια προώθησις τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης.

Ποιά εἶναι ἡ λύσις; Ἐπιστροφή σέ ἕνα μάθημα μέ τόν Θεολόγο καθηγητή ὡς τί; Κατηχητή παλαιᾶς κοπῆς μέ προεπιλημμένα συμπεράσματα ἀντί γιά διάλογο μέ τό «σήμερα», τήν ὥρα πού τά θέσφατα καταρρέουν ἐκκωφαντικά; Φορέα μιᾶς ἐθνικῆς ἰδεολογίας, τήν ὥρα πού ἀλωνίζει ὁ ἐθνομηδενισμός; Καί τήν ὥρα τῆς ἀμφισβήτησις ἀπό ἐνδοσχολικά καί ἐξωσχολικά κέντρα, γιά ἕνα οὐδετερόθρησκο κράτος (κατ' οὐσίαν ἄθρησκο), ποίος θά καλύψει

τόν Θεολόγο καθηγητή; Ἡ Ἐκκλησία, ὡς θεσμός; Μά τόν ἔχει ἀπό καιρό ἀπαξιώσει (καί ὄχι ἀδικαιολόγητα). Τό Ὑπουργεῖο; Ποιᾶς ἰδεολογικοπολιτικῆς κατεύθυνσης; Ὁ ἐπιστημονικός σύλλογος τῶν Θεολόγων; Ποιός ἀπ' ὄλους; Ἡ 90% Ὁρθόδοξη ἑλληνική κοινωνία; Ποιᾶς ἐκκλησιαστικῆς συνείδησης; Ποιᾶς θεολογικῆς κατάρτισης; Ποιᾶς ὑπαρξιακῆς συγκρότησης; Ποιᾶς πνευματικῆς ὑποστήριξης; Καί μέ ποιές δυνάμεις καί ποιά καθοδήγηση; Εἶναι ἡ ταυτότητα ἑνός στρατευμένου θεολόγου ἡ ἀπάντηση σέ ἕνα σχολεῖο πού διψᾷ γιά νέα ὁράματα; Γιά ἀπαντήσεις σέ ἕναν κόσμο πού καταφθάνει μέ καταγιγιστικούς ρυθμούς; Γιά αἰχμηρό προφητικό-κριτικό λόγο; Γιά προσωπική κένωση καί συνάντηση; Γιά ἰσορροπία ἀνάμεσα σέ νοῦ καί καρδιά; Γιά λόγο λιτό, σχεδόν συνθηματικό, λόγο κατανοπτό μέ συγχρόνους ὄρους;

Οὐδέν πρόγραμμα θρησκευτικῶν θά εὐδωθεῖ ἄν δέν ἀποσαφηνιστεῖ ἡ βάση πάνω στήν ὁποία θά δομηθεῖ ἡ ταυτότητα τοῦ Θεολόγου καθηγητῆ ὡς ἐκπαιδευτικοῦ καί ὡς ἀνθρώπου πού ὑπηρετεῖ κάτι εὐρύτερο ἀπό τόν βιοπορισμό του. Ἀναμφίβολα ἡ ἰσορροπία εἶναι λεπτή, λεπτότατη, καί θά προκύψει ἀπό τή σύνθεση τῶν ἀντιθέτων

μέσα ἀπό διαρκή καί βασανιστικό διάλογο, πού δέν θά περιμένει τίς ἐξελίξεις γιά νά ἐνεργοποιηθεῖ. Μέχρι τότε, τό θέμα θά παραμένει σέ ὀδυνηρή ἐκκρεμότητα, μέ τίς δύο τάσεις-γραμμές τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν νά διαισθάνονται τόν κίνδυνο ἀπό τήν ἀνάληψη εὐθύνης ἀπέναντι στό πρόβλημα τῆς ταυτότητας.

Οἱ μέν θιασῶτες τῆς παλαιᾶς γραμμῆς γνωρίζουν, ἀλλά δέν μποροῦν εὐθέως νά ποῦν, ὅτι ἕνα μάθημα Θρησκευτικῶν «εἰς παιδείαν Κυρίου» δέν μπορεῖ νά τό διδάξει κάποιος ἄθεος. Αὐτομάτως λοιπόν τό μάθημα ἐξοστρακίζεται ἀπό τό ἐκπαιδευτικό σύστημα καί γίνεται προαιρετικό μέ τόν κίνδυνο νά διεκδικήσουν ἀνάλογα δικαιώματα ὅλες οἱ ὁμολογίες... Οἱ δέ θιασῶτες τοῦ νέου προγράμματος γνωρίζουν ἀλλά δέν μποροῦν εὐθέως νά ὁμολογήσουν ὅτι τό «ich bin» πρέπει νά ταφεῖ γιά νά ζήσει τό μάθημα.

Ἄν δέν ἀναγνωρίσει ὁ κάθε χῶρος τό ἀδιέξοδο μέρος τῆς πρότασής του, δέν πρόκειται ποτέ νά υπάρξει σύνθεση. Καί ἄν δέν ἀναγνωρίσουμε, **ὄλοι ἀπό κοινοῦ**, πῶς αὐτή ἡ σύνθεση εἶναι πολύ βαριά γιά νά τήν ἐπωμιστοῦν ἀποκλειστικά συνάδελφοι Θεολόγοι, τό μάθημα θά σχοινοβατεῖ καί θά συνεχίσει νά πορεύεται μόνον ἐκ θαύματος,

Ἀγαπητοί ἀναγνώστες,

Ὑπενθυμίζουμε ὅτι:

1. Τό 2021, μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ, θά ἐκδοθοῦν τά τεύχη: Ἰανουάριος-Φεβρουάριος-Μάρτιος (637), Ἀπρίλιος, Μάϊος, Ἰούνιος (638), Ἰούλιος, Αὐγουστος (639), Σεπτέμβριος, Ὀκτώβριος (640), Νοέμβριος, Δεκέμβριος (641).
2. Λόγω τῶν ταχυδρομικῶν τελῶν, ζητοῦμε τήν κατανοσή σας, γιά τήν ἀναπροσαρμογή τῆς τιμῆς τῆς συνδρομῆς. Ἔτσι, γιά τό ἐσωτερικό ἡ ἐτήσια συνδρομή ὀρίζεται στά 15€, γιά τήν Κύπρο στά 20€, καί γιά τό ἐξωτερικό στά 30€.
3. Ὅσοι ἐκ τῶν συνδρομητῶν εἶχαν καταβάλει συνδρομή γιά τό 2020 –ἔτος πού δέν ἐκδόθηκε τεῦχος– τό ποσό θά πιστωθεῖ γιά τό 2021.
4. Ἡ καταβολή συνδρομῶν μέσω e-banking, παρακαλοῦμε νά συνοδεύεται ὑποχρεωτικά ἀπό τό ὄνομα τοῦ καταθέτη, καί εἰ δυνατόν νά ἐνημερώνεται ἡ Γραμματεία τοῦ περιοδικοῦ μας μέσω ἠλεκτρονικοῦ μηνύματος στό ellinochr.agogi@gmail.com.

Ἐκ τῆς διευθύνσεως

προερχόμενο από τό μεγάλο εκείνο «Ich bin ó Ών».

Θά μπορούσα νά σταματήσω ἐδῶ, ἄν δέν αἰσθανόμουν τήν ἀνάγκη νά φέρω στό προσκόνιο τίς θέσεις ἀειμνήστων καθηγητῶν, τῶν ὁποίων κείμενα βρίσκονται καί στά νέα βοηθήματα. Καθηγητές πού, ὄντως, τάραξαν τά νερά τοῦ καιροῦ τους καί πάσκισαν, ἔμμεσα ἢ ἄμεσα, νά διαμορφώσουν ἕναν τρίτο δρόμο μαθήματος μεταξύ τοῦ στενοῦ κατηχητισμοῦ καί τῆς παράδοσης μέ μιά ἀπόλυτη γνωσιολογία, συχνά μέ προσωπικό κόστος. Ἀναμφίβολα, ἕνας Νησιώτης, ἕνας Παπαπέτρου ἢ ἕνας Νέλλας δέν θά κατηγοροῦνταν ποτέ γιά θέσεις, οὔτε ὑπέρ ἑνός κατηχητικῦ μαθήματος, οὔτε ἑνός πλήρως ἀποπροσωποποιημένου μαθήματος. Αὐτό, βεβαίως, δέν σημαίνει τίποτε. Οἱ συνθῆκες ἄλλαξαν καί, ἴσως, χρειάζομαστε ἐντελῶς νέα ἀσκία γιά ἐντελῶς νέο κρασί. Ἄν ὅμως θεωροῦμε τίς μορφές αὐτές ὡς προτεινόμενες ἕναν ρεαλιστικό τρίτο δρόμο, ἀνάμεσα σέ μιά κατηχητική καί σέ μιά ἀποκλειστικά ἐπιστημονική ταυτότητα τοῦ Θεολόγου, ἀξίζει τόν κόπο νά ἀκούσουμε καί πάλι τήν ἠχώ τους – ἠχώ μακρινή προσώπων συναρπαστικῶν, πού σφράγισαν τό δικό μας «ich bin»– μήπως καί ἀνακαλύψουμε τρόπους προσέγγισης τῶν διεστώτων προτάσεων.

Τό **πρῶτο καί βασικό ἐρώτημα** εἶναι τό ἕαν καί κατά πόσον, οἱ ἀπαντήσεις γιά τή Θεολογία ὡς ἐπιστήμη, πού τόσο μᾶς παίδεψε ὡς πρωτοετείς, ἀφορᾶ καί τό ἐρώτημα γιά τά Θρησκευτικά ὡς ἕνα ἀμιγῶς γνωστικό ἀντικείμενο στό σχολεῖο. Τό ἐρώτημα αὐτό ἔχει νά κάνει καί μέ τήν ταυτότητα τοῦ Θεολόγου καθηγητῆ: Ὡς τί εἰσέρχεται στήν τάξη; Ὡς ἕνας ἐπιστήμων πού θά διδάξει ὕλη μετρήσιμη καί ἀξιολογούμενη; Ὡς κάτι διαφορετικό; Ἡ ὡς κάτι ἐπιπλέον; Μπορεῖ κανεῖς νά ἀπαγκιστρώσει μέ σοβαρά ἐπιχειρήματα τήν ἀκαδημαϊκή Θεολογία ἀπό τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν; Καί ἕαν ὑπάρχει ἡ ὅποια ἀπαγκίστρωση, πότε συντελεῖται; Ἄμα τῷ διορισμῷ;

Ἡ ἀπάντηση μοιάζει αὐτονόητη: Οἱ δύο κῶροι, Πανεπιστήμιο καί σχολική τάξη δέν μποροῦν νά διαχωριστοῦν, καθότι, τό Πανεπιστήμιο ἀποτελεῖ τόν κῶρο ἐπιμόρφωσης, διαμόρφωσης καί προετοιμασίας τῶν νέων Θεολόγων. Ἄρα, τό ἐρώτημα συνδέεται εὐθέως μέ τό θέμα τῆς ταυτότητας. Καί ἡ διαπραγμάτευση περὶ τῆς ταυτότητος αὐτῆς ἔχει διεξοδικά ἀπαντηθεῖ κατ' ὁμοφωνίαν, τουλάχιστον μέχρι τά τέλη τῆς δεκαετίας τό '90. Σύμφωνοι: «Ὅλα τριγύρω ἀλλάζουνε!» Ἀλλά, καί πόσα ἴδια μένουν; Ἀπό τήν ἀπάντηση αὐτή ἐξαρτᾶται τό κατά πόσον παλαιότερες θέσεις ἔχουν νά προσφέρουν κάτι στό «σήμερα». Ὁ λόγος λοιπόν στοῦς δασκάλους μας:

Εἶναι «ἡλίου φαινότερο» πὼς ἡ διακήρυξη μιᾶς ταυτότητας ἀποτελεῖ αὐτομάτως ἕναρξη διαλόγου μέ τήν ἑτερότητα.

Στήν ταυτότητα τοῦ Θεολόγου καθηγητῆ, φανερά ἢ μυστικά, ἔντονα ἢ ἐν ὑπνώσει, τραυματικά ἢ διαχειρίσιμα, ὑπῆρχε πάντα ἡ ἐπιθυμία ἀναδείξεως τῶν Θρησκευτικῶν ὡς ἀμιγῶς γνωστικῦ μαθήματος, ἀντίστοιχη τῆς κρυφῆς ἐπιθυμίας «εἰς τήν νεωτέραν συστηματικὴν Θεολογίαν τῆς ἀναδείξεως αὐτῆς ὡς συστηματικῆς ἐπιστήμης ἐκούσης ἀποδεικτικῶν χαρακτήρα τῶν ἐαυτῆς ἀρχῶν»⁷. Παραμένει αὐτή ἡ ἐπιθυμία; Χωρᾶ στό σύγχρονο ἑλληνικό σχολεῖο ὅτιδήποτε ὑπερβαίνει τό τρίπτυχο ὕλη-γνώση-ἐξέταση; Καθίσταται νέο το ἐρώτημα αὐτό, ἐξαιτίας τῶν νέων κοινωνικῶν δεδομένων, ἢ προϋπῆρχε; Ὁ μακαριστός Ν.

7. Νικολάου Νησιώτη, Ἡ Θεολογία ὡς ἐπιστήμη καί δοξολογία. Συλλ. Τόμος «Θεολογία. Ἀλήθεια καί Ζωή», ἐκδ. Ζωή, Ἀθήνα 1962, σ. 179.

Νησιώτης δίνει μιά, πιθανόν, πολύτιμη διέξοδο σέ ένα δίλημμα, άναφέροντας:

«Η Θεολογία έν γένει διά τούς Έλληνας Πατέρας δέν ήτο έπιστημονική ένασχόλησις, άλλ' ήτο ή σκέψις επί τής προσευχής, τής σχέσεως μετά τού Θεού έν Χριστώ Ίησοϋ και τής προσωπικής αγιότητας τού θεολογούντος έν τή ένεργεία τού Αγίου Πνεύματος βιοϋντος και έν τή Έκκλησία ύπάρχοντος... Έπιστημονική έν τή σιενή τής λέξεως έννοια είναι ή Θεολογία **ώς προπαρασκευαστική** τής τελικής αυτής ύψεως»⁸. Πρός τήν ίδια κατεύθυνση κινείται και ή σκέψη τού Κωνσταντίνου Παπαπέτρου: Ναί μέν άναφέρει ρητά πώς «ό Θεός τής χριστιανικής Παραδόσεως δέν γνωρίζεται διά τής έπιστημονικής έρεύνης, αλλά συναντᾶται διά τής άνθρωπίνης ύπάρξεως, διά τής αγιότητας τού όλου άνθρώπου», συμπληρώνει όμως πώς «δεδομένου... πώς ή έπιστήμη είναι μία επί μέρους περιοχή τού άνθρωπίνου πνεύματος, δύναται τις νά δεχθῆ ότι ή καλλιέργεια τής περιοχής αυτής άποτελεί μίαν επί μέρους συμβολήν εις τήν καλλιέργειαν τού όλου άνθρώπου, εις τήν επίτευξιν δηλαδή τής αγιότητας αυτού».

Και καταλήγει: «Εάν ή “θεολογική” έπιστήμη είναι ως έπιστήμη φορεύς αληθείας, δέν δύναται βεβαίως νά “συλλάβη” τόν Θεόν... δύναται όμως, όπως πᾶσα άλλη έπιστήμη, νά καταστήση τόν άνθρωπον αληθέστερον, και τούτο είναι κοινωνία Θεού»⁹.

Η διατύπωση αυτή άφήνει άπλετο περιθώριο, ώστε ή έπιστημοσύνη νά άποτελέσει συστατικό ταυτότητος τού Θεολόγου καθηγητή, δίνοντάς του τή δυνατότητα νά παρουσιάσει στήν σχολική τάξη, **σέ πρώτο επίπεδο**, γνώσεις ενός συγκεκριμένου γνωστικού πεδίου ή νά κατευθύνει τόν μαθητή του στήν ανακάλυψη τής γνώσης μέσω μιᾶς μεγάλης και συναρπαστικής ποικιλίας παιδαγωγικών μεθόδων και μέσων. **Σ' ένα δεύτερο επίπεδο**, άνοίγεται

ένώπιόν του μιά έξισου εύρύτατη, άμιγώς έπιστημονική περιοχή διερεύνησης τού χριστιανικού άποτυπώματος στόν Έλληνικό και Εύρωπαϊκό πολιτισμό, γεγονός πού άνοίγει διάπλατα και τόν δρόμο πρόσληψης τής Τέχνης ως παιδαγωγικού έργαλείου. Τό ίδιο εύρύς δρόμος άνοίγεται και στήν παρουσίαση θρησκευολογικών και ιστορικών παράλλλων άναφορών.

Όταν όμως φτάσει ή στιγμή τού «διά ταϋτα» –και πάντα φτάνει–, όταν όλες αυτές οί γνώσεις άναζητήσουν τή θέση τους σέ ένα όραμα πού άνοίγεται προς τό μέλλον και άγγίζει τις βαθύτερες ύπαρξιακές διαστάσεις και άνάγκες τών μαθητών, μοιραία θά ύπαισέλθει μία έπιπλέον διάσταση τής ταυτότητος τού Θεολόγου, μία συνειδηση «άνήκειν» σέ μιά διαδικασία προς τά έξατα, μία συναίσθηση φορέα πρότασης ζωής, καθιστώντας τον ένα είδος προδρόμου σέ έναν δρόμο «ριζικής άναδημιουργίας τής άνθρώπινης ύπάρξεως και συνεχούς νέας τοποθετήσεως αυτής έν τῷ κόσμῳ προς συνεπή δράση»¹⁰. Και αυτή ή διάσταση, όχι μόνον πρέπει νά είναι άνεκτή, αλλά και έπιθυμητή.

Είναι σαφές πώς, και οί δύο μακαριστοί καθηγητές κοιτούν προς τό μέλλον και προσπαθούν νά δημιουργήσουν συνθήκες ταυτότητος πού θά άντέξουν τις όποιες νέες έξελίξεις. Τό κατάφεραν; Τί κινδύνους κρύβει πλέον αυτή ή πρόταση; Τί χρήσιμο και λειτουργικό έχει πλέον νά μάς προσφέρει; Ίδού πεδίο προβληματισμού ζωτικής σημασίας.

Άπό τόν προβληματισμό αυτό θά προκύψει ή άπάντηση **στό δεύτερο έρώτημα**: Μπορεί ό Θεολόγος καθηγητής νά διεκδικήσει, πρωτίστως στήν συνειδησή του, θέση ισότιμου καθηγητή σέ ένα σύλλογο ως προς τό γνωστικό του άντικείμενο και τήν κοινωνική του χρησιμότητα¹¹; Στο ζήτημα

8. Ό.π., σ. 184.

9. Κ. Παπαπέτρου, *Είναι ή Θεολογία έπιστήμη;*, Άθήνα 1970, σσ. 58-59.

10. Νησιώτης, ό.π., σ. 191.

11. Άγαπητός συνάδελφος μου περιέγραψε τόν διάλογο μέ δικό του συνάδελφο Κοινωνιολόγο, όταν ή Κοινωνιολογία άφαιρέθηκε από τό σχολικό πρόγραμμα:

«Είναι δυνατόν», τού είπε, «νά αφαιρείται ένα

αυτό, οί δυό Θεολογικοί φορείς μπορούν νά συναντηθούν στόν **πρώτο κοινό τόπο** τῆς ἱστορικῆς καί φιλολογικῆς μεθόδου, ἡ ὁποία θά ἀναζητᾷ ἱστορικές ρίζες καί ἐρμηνεία σέ ὄλο το φάσμα τῶν θρησκευτικῶν πληροφοριῶν¹². **Δεύτερο κοινό τόπο** μπορεῖ νά ἀποτελέσει ἡ παρουσία τοῦ θεολόγου καθηγητῆ ὡς παράγοντα προβολῆς πανανθρώπινων ἀξιών μέ μέσον ἀνάδειξης ἀλλά καί πρόταση ἐξόδου ἀπό τά σύγχρονα ἀδιέξοδα τήν Χριστιανική ἐρμηνεία καί στάση. **Τρίτο κοινό τόπο** μπορεῖ νά ἀποτελέσει ἡ συμβολή του στήν καλλιέργεια μιᾶς ὑπαρξιακῆς εὐαισθησίας στά παιδιά, πού θά ἐτοιμάσει ἔδαφος ὑποδοχῆς ἐνός ἐσωτερικοῦ διαλόγου γιά τήν πνευματικότητα καί τό νόημα ζωῆς.

Ἄρκοῦν αὐτά; Ἴσως ναί! Ἐκτός ἐάν ἀρχίζουμε πλέον νά συζητᾶμε γιά ἓνα ἄλλο ἐπίπεδο μαθήματος, τό ὁποῖον σαφῶς προκύπτει ἀπό τά προαναφερθέντα: Τό ἐπίπεδο τῆς προσωπικῆς-ὑπαρξιακῆς ἐμπλοκῆς. Εἶναι βέβαιον πώς πρέπει νά ἀποτελέσει **τέταρτο κοινό τόπο** ἡ διαπίστωση πώς μιᾶ τέτοια ἐμπλοκή ἀποτελεῖ παράγοντα ἐμβάθυνσης τοῦ μαθήματος. Δέν πρέπει νά ἀπαιτεῖται, ἀφοῦ δέν μπορεῖ νά διασφαλιστεῖ, ἄν ὅμως ἐνεργοποιηθεῖ, μόνον μιᾶ ὑπαρξιακή ταυτότητα ἔχει θέση, καί αὐτή εἶναι ἡ Ὁρθόδοξη Χριστιανική, ὡς ἡ μόνη συμβατή μέ τόν χαρακτήρα τοῦ μαθήματος. Τό σημεῖο αὐτό εἶναι καίριο, ὡς πρὸς τήν ἐξέλιξη τοῦ νέου μαθήματος Θρησκευτικῶν. Τό μάθημα παραμένει ἐνδοκοσμικό ὡς πρὸς τά στοιχεῖα του, ἀντικειμενικό ὡς πρὸς τά γεγονότα, ἀνοικτό στήν ἄδικη ἢ δίκαιη κριτική πού δέχτηκε ὁ Χριστιανισμός καί εἰλικρινῆς ὡς πρὸς τήν κριτική πού ἄσκησε σέ ἄλλους κατά τήν ἱστορική του διαδρομή. Τό μάθημα παραμένει ὡς πρόταση πρὸς τό

σύγχρονο κόσμο καί συνομιλητῆς μέ ὅ,τι συμβαίνει αὐτῇ τῇ στιγμῇ σήμερα, χωρίς ἀποκλεισμούς, χωρίς δῆθεν μοντερνισμούς, χωρίς ὅμως καί ἐμμονές στό ὄνομα ἐνός ἠρωικοῦ, πλὴν καταδικασμένου σέ πτώση ἐθνικοθρησκευτικοῦ ἰδεολογήματος.

Ὁ τέταρτος κοινός τόπος ὅμως –ἡ αὐθεντική καί ἀπαλλαγμένη ἀπό ἰδεολογήματα Ὁρθόδοξη Χριστιανική ταυτότητα ὡς θεμιτός καί εὐκταῖος παράγων οὐσιαστικότερου μαθήματος- πρέπει νά παραμείνει σταθερός σέ ὅποιον νέο σχεδιασμό. Πρέπει νά ἀποτελεῖ κοινή πεποίθηση οὐσίας, καί ὄχι ἐλιγμό ἐξισορροπητικό, πώς ἡ προσωπική ὑπαρξιακή ἐμπλοκή θά προσδώσει στό μάθημα ἔνταση, βάθος καί ὅλα ἐκεῖνα τά χαρακτηριστικά τοῦ ἡγέτη πού ἐπηρεάζουν καί συνεπαίρνουν ἓνα ἀκροατήριον¹³. Παράλληλα θά διαφυλάξουν τήν διδακτική διαδικασία ἀπό:

1. Τήν ἀπόσυρση τοῦ Θεολόγου καθηγητῆ ἀπό κάθε πνευματική-ὑπαρξιακή συζήτηση περὶ ἀλήθειας καί ψεύδους, σωστοῦ ἢ λάθους, ὑγιοῦς ἢ ἀσθενοῦς, γνήσιου ἢ ἀλλοτριωμένου, προνόμιου πού ἔχουν ὅλοι οἱ ἄλλοι συνάδελφοι, μέσω τῶν ἐπιστημονικῶν τους ἐργαλείων γιά ἐντοπισμό τοῦ λάθους στήν ἐνδοκοσμική πραγματικότητα, τόσο στό πεδίο τῶν θετικῶν ὅσο καί τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν.

2. Τήν ἀπώλεια τῆς ἰδιαιτερότητάς του, καθὼς ἡ ἱστορική καί ἐρμηνευτική μέθοδος δέν ἀποτελοῦν ἀποκλειστικότητα του, οὔτε βέβαια εἰδίκευσή του, τουλάχιστον μέχρι τώρα.

3. Μία σχέση του μέ τήν πραγματικότητα πού θά ἐξαντλεῖται στήν παρατήρηση θρησκευτικῶν φαινομένων, ἀλλά δέν θά συνδέεται μέ τό μέλλον, ἀλλά κυρίως μέ τήν ἀνάγκη τῶν παιδιῶν νά διαμορφώσουν προφητική στάση στό παρόν καί ὄραμα γιά τό μέλλον. Ποιόν ἐνδιαφέρει ἄλλωστε

σύγχρονο γνωστικό ἀντικείμενο καί νά μένουν τά Θρησκευτικά; Φιλικά σέ ρωτῶ, ποιά ἐπιστήμη ἐκπροσωπεῖς ὡς Θεολόγος;».

«Τί τοῦ ἀπάντησες», τόν ρώτησα.
«Τίποτα!».

12. Πρβλ. Παπαπέτρου, ὀ.π. σσ. 31-35.

13. Βλ. Δημητρίου Μπουραντᾶ, *Ἠγεσία. Ὁ δρόμος τῆς διαρκoῦς ἐπιτυχίας*, ἐκδ. ΚΡΙΤΙΚΗ, ἀ.τ., 2005, σσ. 197-199.

ένας Θεολόγος, πού δέν ἔχει νά πεί κάτι γιά τό μέλλον;

4. Τήν ἀπόλεια τῆς ἀληθινῆς πρώτης ὕλης τοῦ μαθήματος, πού «δέν μπορεί νά ἀποτελεῖται ἀπό ἀντικειμενικές γνώσεις γύρω ἀπό τόν Θεόν τήν ἐκκλησία, τήν ἐκκλησιαστική ἱστορία καί τίς ἄλλες ἐκκλησιαστικές πραγματικότητες, πού τά παιδιὰ θά καλοῦνται νά οικειοποιηθοῦν γιά νά ἐπεκτείνουν τόν ὀρίζοντα τῶν γνώσεών τους. Τήν ὕλη τοῦ μαθήματος τῶν θρησκευτικῶν, τό ἀντικείμενο τῆς διδασκαλίας, ἀποτελοῦν οἱ ἴδιοι οἱ μαθητές, στούς ὁποίους ἀπευθύνεται ὁ Θεός, μέ τά ἐνδιαφέροντα, τίς ἐπιδιώξεις, τά προβλήματα, τή ζωή τους»¹⁴.

Αὐτές οἱ διατυπώσεις δέν ἀποτελοῦν ἐκφράσεις θεολογικοῦ στοχασμοῦ μιᾶς ἄλλης ἐποχῆς. Περιγράφουν τόν ρόλο πού ἐπεφύλασσε ἡ Θεολογία στόν Θεολόγο καθηγητή, ὡς πρός τή δόμηση ἑνός μελλοντικοῦ ὁράματος, ἀλλά καί τήν ταυτότητα του στόν διάλογο μέ τούς μαθητές του. Ἡ σκέψη τοῦ Νέλλα περιλαμβάνει σαφῆ ἀπάντηση: Μέσω ἐσοῦ, τοῦ καθηγητῆ Θεολόγου, ἀπευθύνεται ὁ Θεός στά παιδιά. Γίνεσαι μέσον ἀποκάλυψης μιᾶς σχέσης καί μιᾶς πρότασης πρός ἐκεῖνα πού περιμένει ἀνταπόκριση.

Εἶναι «ἡλίου φαεινότερο» πῶς ἡ διακήρυξη μιᾶς ταυτότητας ἀποτελεῖ αὐτομάτως ἔναρξη διαλόγου μέ τήν ἑτερότητα. Ἡ ἀποκρυστάλλωση τοῦ ρόλου τοῦ Θεολόγου καθηγητῆ δέν θά εἶναι ἀνώδυνη καί θά ἐνεργοποιήσει ἀντιπαράθεση μέ θύλακες τῆς κοινωνίας καί τῆς Πολιτείας μέ γνωστές «ἐκσυγχρονιστικές» τάσεις. Ἐπώδυνη θά εἶναι καί ἡ διαδικασία σύνθεσης ἐντός του θεολογικοῦ καί Ἐκκλησιαστικοῦ χώρου. Εἶναι ὅμως ἀναπόφευκτη. Καί, ἀπαραίτητως, συλλογική. Οὔτε πρέπει, οὔτε μπορεί

νά ἀποτελέσει ἀποκλειστικά εὐθύνη τοῦ Θεολόγου καθηγητῆ. Ἕνας εὐρύτερος χώρος, ἐκκλησιαστικός μέ τήν πλήρη σημασία τοῦ ὄρου, πρέπει νά ἐνεργοποιηθεῖ, ὥστε ἕνας Θεολόγος, ἔτοιμος ἀπό κάθε ἀποψη, νά ἀποσταλεῖ σέ παιδιά καί ἔφηβους, πού εἶναι πλέον ἀμείλικτοι πρός διχασμένους ἐνῆλικες, θολές κουβέντες, κούφια ἰδεολογήματα, ἀσάρκωτες θεωρίες καί σέ ἕνα σχολεῖο πού ἀδυνατεῖ ἢ ἀδιαφορεῖ νά διαμορφώσει ἐλπίδα, ὄραμα καί προοπτική.

Ἔσα παρατέθηκαν παραπάνω δέν ἀποτελοῦν ἐμπεριστατωμένη πρόταση ἀλλά ἀφορμή ἑνός διαλόγου σέ ἄλλη βάση καί μιᾶς ὑπέρβασης τῆς θλιβερῆς πώλωσης πού τείνει νά ἀποτελέσει σκάνδαλο πνευματικό, ἐπιστημονικό καί παιδαγωγικό γιά ὁλόκληρη τήν κοινωνία. Καλῶς ἢ κακῶς, τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν ἀποτελεῖ ἐκ τῆς φύσεώς του, τόν καταλύτη ζυμώσεων σέ ἕνα εὐρύτερο θεολογικό, παιδαγωγικό καί ἐπιστημονικό πεδίο. Τό γεγονός αὐτό ὅμως δέν πρέπει νά ἀποτελέσει ἄλλοθι ὑποτίμησης τοῦ θέματος «ταυτότητα θεολόγου καθηγητῆ».

Στέρεος ἐπιστημονικός, ἰσοτίμος παιδαγωγικός, σαφῶς προσανατολισμένος πρός τό μέλλον καί συνειδητά ἐνταγμένος σέ ἐλπιδοφόρα ἀποστολή, ὁ ρόλος τοῦ Θεολόγου καθηγητῆ πρέπει ἐπείγοντως νά μετασχηματιστεῖ σέ τέσσερις λέξεις, μπροστά ἀπό τό τεῖχος πού διαχωρίζει τήν ἀπανθρωπία ἀπό τόν αὐθεντικό ἀνθρωπισμό, κατ' οὐσίαν Θεανθρωπισμό, ἀντίστοιχο ἐκεῖνου τοῦ ἄλλου τεῖχους τοῦ Βερολίνου:

Ich bin ein Theologe.

Καί μάλιστα, οὔτε καν αὐτό!

Ich bin Theologe¹⁵.

14. Παναγιώτη Νέλλα, *Ἡ Ὁρθόδοξη διδασκαλία καί τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν*, Ἀνάτυπο ἀπό τό περιοδικό *ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ Α'*, Χειμῶνας 1977, Ἀθήνα 1977, σ. 3.

15. Κατ' ἀντιστοιχίαν τοῦ «Ich bin ein Berliner», τό «Ich bin ein Theologe» παραπέμπει πρός τό «αἰσθάνομαι Θεολόγος», «εἶμαι ἕνας θεολογῶν», κάποιος πού, «ἀν καί δέν εἶμαι Θεολόγος, θεολογῶ». Ἀντίθετα, τό «Ich bin Theologe» δηλώνει αὐτό πού εἶμαι κυριολεκτικά, ἀλλά καί ὅλα τα συμπαρομαρτοῦντα: «Εἶμαι Θεολόγος».

Η ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ*

(Σκέψεις μέ ἀφορμή τό εἰσαγόμενο μάθημα στά Σχολεῖα)

Τοῦ κ. **Γεωργίου Κρουσταλάκη**, Ὁμοτίμου Καθηγητῆ
Παιδαγωγικῆς, Φιλοσ. Σχ. Ε.Κ.Π.Α.

Ἡ σεξουαλική ἀγωγή καί γενικά ἡ σεξουαλική δια-παιδαγώγηση, εἶναι ἕνας νέος γιά τόν τόπο μας θεσμός, μιά νέα μορφωτική διαδικασία καί γι' αὐτό ἀνακλύπουν πολλά ἐρωτήματα σχετικά μέ τήν χρησιμότητά της, τήν ἀποτελεσματικότητά της, τίς λεπτομέρειες τῆς ἐφαρμογῆς της καί τό εὔρος τῶν ὠφελειῶν της.

Συγκεκριμένα:

1. Ὀφελεῖ ἡ σεξουαλική ἀγωγή ἢ μήπως βλάπτει;
2. Πῶς θά ἀντιδράσουν τά παιδιά (δηλ. πῶς θά τό δεχτοῦν); μήπως τά ἐξωθοῦμε νωρίτερα πρὸς τή σεξουαλική ζωή;
3. Ἀπό ποιούς πρέπει νά γίνεται ἡ σεξουαλική ἀγωγή;
4. Σέ ποιά ἡλικία πρέπει νά ἀρχίζει; Ποιά θέματα πρέπει νά καλύπτεται;

Θά πρέπει ἀπό τήν ἀρχή ἴσως νά ἐπισημάνουμε τήν ὑπαρξη ὀρισμένων βασικῶν δυσχερειῶν, ὅπως ἐπίσης καί τή δημιουργία ἐνδεχομένως ἀρνητικῶν καταστάσεων μέσα στόν εὐαίσθητο χῶρο τῆς σεξουαλικῆς διαπαιδαγώγησης, ὅπου, ὅπως θά παρα-

τηρήσουμε στή συνέχεια, ἀναπτύσσονται εὐπαθεῖς σχέσεις μεταξύ παιδαγωγοῦ-παιδαγωγουμένου. Παρ' ὅλα αὐτά ὅμως θά πρέπει νά κατανοήσουμε πῶς ἡ σεξουαλική διαπαιδαγώγηση ὡς **συμβουλευτική μορφωτική διαδικασία**, πού ὑποβοηθεῖ τήν ὠρίμαση τοῦ νέου ἀνθρώπου, στήν ἐποχή μας, ἐκ τῶν πραγμάτων πιά, ἔχει καταστῆ ἀναγκαία.

Ὅπως παρατηροῦν εἰδικοί γιά τό θέμα τῆς σεξουαλικῆς ὠρίμασης τοῦ ἀνθρώπου ψυχολογικοί, ἡ ὠρίμαση αὐτή στίς ἡμέρες μας εἶναι πιό πρόωπη ἀπό ἄλλοτε καί πιό ἀπαιτητική. Εἶναι θά λέγαμε, ὑποταγμένα στίς δυναμικές παροτρύνσεις ἐνός διάχυτου ἔντονου ἐρωτισμοῦ πού κατευθύνει τή ζωή μας καί σκιαγραφεῖ τό πρόσωπο τῆς ἐποχῆς μας. Τήν πανσεξουαλική αὐτή τάση ἀπηχοῦν τά ποικίλα μηνύματα πού ἀπευθύνουν στή συνείδηση τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου τά διάφορα μέσα ἐπικοινωνίας: τά μαζικά κυρίως μέσα, τά ποικίλα ἔντυπα, εἰδικά οἱ πορνογραφικές ἐκδόσεις, ὁ κινηματογράφος, ἡ τηλεόραση, οἱ νέες πλατφόρμες κυκλοφορίας τηλεοπτικῶν σειρῶν καί ταινιῶν ἀπό ὅλο τόν κόσμον (π.χ Netflix κ.ἄ.) πού καί μέσω ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν εἶναι προσβάσιμες, ἡ διαφήμιση κ.λπ. Ὅλα αὐτά γίνονται στίς ἡμέρες μας σύμβουλοι, πού καθοδηγοῦν κυρίως τό νέο ἄνθρωπο μέσα στή ζωή. Ὁ καθοδηγητικός αὐτός μηχανισμός σήμερα, πού ζοῦμε σέ μιά χωρίς

* Τό ἄρθρο πού ἀκολουθεῖ ἀποτελεῖ μιά εἰδικά διαμορφωμένη μορφή γιά τό περιοδικό, ἀπό τό ὁμοτίτλο κεφάλαιο τοῦ ἔργου τοῦ σ. μέ τίτλο: *Διαπαιδαγώγηση*, Ἀθήνα 2006⁸.

όρια πολυεθνική πανανθρώπινη κοινωνία, άποκτᾶ ιδιαίτερη σημασία, γιατί λειτουργεί ὡς διαδικασία προβολῆς ξένων προτύπων ζωῆς καί μάλιστα πρωτόγνωρων τρόπων σεξουαλικῆς συμπεριφορᾶς.

Ὅπως προέκυψε ἀπό δύο παλαιότερες ἔρευνες¹ οἱ περισσότεροι νέοι θεωροῦν τίς γνώσεις τους πού ἀφοροῦν σέ θέματα τοῦ σεξ ἀνεπαρκεῖς, αἰσθάνονται δέ τήν ἀνάγκη νά συζητοῦν μέ ειδικούς τά θέματα αὐτά. Γενική ἐπίσης εἶναι ἡ ἀντίληψη πώς τίς ἀπορίες τῶν παιδιῶν πάνω σέ τέτοια ζητήματα πρέπει νά τίς ἀπαντοῦν τόσο οἱ γονεῖς στό πλαίσιο τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς, ὅσο καί οἱ παιδαγωγοί στό σχολεῖο, οἱ ὁποῖοι ὅμως θά πρέπει ὀπωσδήποτε νά διαθέτουν τήν κατάλληλη γιά τό σκοπό αὐτό ψυχοπαιδαγωγική προετοιμασία.

* * *

Θά ἀποτελοῦσε παράλειψη, ἐάν δέν ἀναφέραμε τήν κρίση πού ἐκφέρουν οἱ νέοι γιά τή φερεγγυότητα καί καταλληλότητα τῶν γονέων τους ὡς συμβούλων-παιδαγωγῶν σέ θέματα σεξουαλικῆς ἀνάπτυξης καί ἐρωτικῆς ζωῆς. Ἡ πλειονότητα τῶν νέων χαρακτηρίζει τούς γονεῖς ὡς ἀκατάλληλα, ἀνώριμα καί χωρίς καμμιά ψυχολογική καί θεωρητική προετοιμασία στά θέματα αὐτά πρόσωπα. Πιστεῦει ἐπίσης πώς, ἐπειδή οἱ περισσότεροι γονεῖς πιέζονται ἀπό προσωπικές «ἠθικές» ἀναστολές ἢ δέν ἀντιμετωπίζουν μέ σοβαρότητα καί εἰλικρίνεια τά προσωπικά τους ἠθικά καί σεξουαλικά προβλήματα, δέν εἶναι ἱκανοί νά διαδραματίσουν ἕναν ἀξιόπιστο καί ἀποτελεσματικό ρόλο στόν τομέα τῆς σεξουαλικῆς ἀγωγῆς.

Οἱ ἴδιες ἔρευνες δείχνουν ὅτι ἐπειδή δέν ὑπάρχει κάποια συστηματική σεξουαλική ἀγωγή καί πληροφόρηση οὔτε στήν οἰκογένεια οὔτε στό σχολεῖο, οἱ νέοι ἀναγκάζονται συνήθως νά ἀντλοῦν τίς περισσότερες πληροφορίες τους γιά τό θέμα ἀπό φίλους,

συμμαθητές, ἀπό κινηματογραφικά ἔργα, ἀπό τό διαδίκτυο, ἀπό διάφορες ἐκδόσεις, δηλαδή τίς περισσότερες φορές ἀπό πηγές ἀμφίβολης ἐγκυρότητας.

Πολλά προσδοκοῦν τόσο οἱ νέοι ὅσο καί οἱ γονεῖς ἀπό τήν μελλοντική καθιέρωση τοῦ θεσμοῦ τῆς σεξουαλικῆς ἀγωγῆς, ὡς συμβουλευτικῆς διαδικασίας στό σημερινό σχολεῖο πρωτοβάθμιας καί δευτεροβάθμιας ἐκπαίδευσης. **Ἀπαραίτητη προϋπόθεση: ἡ ὀρθολογιστική ὀργάνωση καί προσεκτική προετοιμασία καί λειτουργία τοῦ θεσμοῦ.** Τό συμβουλευτικό ἔργο θά πρέπει νά ἀναλάβουν ψυχολόγοι καί παιδαγωγοί μέ κατάλληλη ψυχοπαιδαγωγική μόρφωση καί κλινική ἐμπειρία. Ἡ σχολική σεξουαλική διαπαιδαγώγηση θά πρέπει νά ἀρχίζει στήν ἡλικία τῶν 6-9 ἐτῶν καί νά ὀλοκληρῶνεται στήν κρίσιμη περίοδο τῆς ἐφηβείας, στό διάστημα δηλαδή μεταξύ 11-17 ἐτῶν.

Αὐτά μέν ὅσον ἀφορᾶ τίς μνημονευθεῖσες ἔρευνες καί τά ἐξ αὐτῶν συμπεράσματα.

Πρέπει νά ἐπισημανθεῖ, ὅτι ἡ σεξουαλική διαπαιδαγώγηση δέν εἶναι μόνο πληροφόρηση. Εἶναι ἐπίσης κατά κύριο λόγο, μακρά συμβουλευτική-καθοδηγητική διαδικασία, θεμελιωμένη πάνω σέ ἰσχυρή καί γνήσια διαπροσωπική σχέση, πού πρέπει νά ἀναπτύσσεται μεταξύ συμβούλου-παιδαγωγοῦ καί παιδιοῦ ἢ ἐφήβου. Ἡ σεξουαλική διαπαιδαγώγηση ἔχει ὡς κύριο σκοπό τήν ὑποβοήθηση τῆς ἀνάπτυξης καί ὠρίμασης τῆς σεξουαλικότητας τοῦ νέου ἀνθρώπου μέσα στή σύγχρονη οἰκογένεια καί κοινωνία, ὅπως ἔχουν διαμορφωθεῖ καί λειτουργοῦν σήμερα. **Ἐπομένως ἡ σεξουαλική διαπαιδαγώγηση εἶναι μιά μορφή παιδευτικῆς λειτουργίας, πού τελεῖται σέ διαπροσωπικό ἐπίπεδο (éducation personnalisée).**

* * *

Στήν ἐποχή μας –δυστυχῶς– παραλείπεται ἢ ὑποτιμᾶται ἡ ψυχολογική διάσταση τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητας, ἐνῶ

1. Βλ. ἀναλυτικά: Κρουσταλάκης Γεώργιος, μν. ἔργ., σελ. 276.

άντιθετα τονίζεται ιδιαίτερα ή βιολογική πλευρά του σέξ. Τουτό αποτελεί σφάλμα, διότι ή σεξουαλική λειτουργία αποτελεί άδιάσπαστο ψυχοβιολογικό γεγονός. Είναι έκδηλωση του συναισθήματος τής αγάπης πού συνδέει τά δύο φύλα, πού δίνει νόημα καί περιεχόμενο στή ζωή καί ώθει τόν άνδρα καί τή γυναίκα σέ μιά κατάσταση βιωματικής όλοκλήρωσης. Έπομένως ή σεξουαλικότητα μετέχει στήν όλη προσωπικότητα, τή ζωή καί τήν ιστορία του ανθρώπου. Ξεκινώντας από τή θέση αυτή, θά τολμούσαμε νά πούμε πώς δέν πρέπει νά υπάρχει διαφοροποίηση τής αγωγής, δηλαδή διάκριση τής αγωγής σέ σωματική ή φυσική αγωγή, σέ σεξουαλική αγωγή, ήθική καί θρησκευτική αγωγή, αλλά μιά ένιαία μορφή αγωγής: **ή αγωγή τής ανθρώπινης προσωπικότητας.**

Η τρισιδιάστατη (βιολογική, ψυχική, κοινωνική) συγκρότηση τής υπόστασης του ανθρώπου μās οδηγεί σέ αντίστοιχη θεώρηση τής σεξουαλικότητάς του. Η πολύπλευρη όμως αυτή εξέταση του ανθρώπου, απαιτεί:

- σαφή όρθή γνώση καί ενημέρωση πάνω σέ θέματα του σωματικού καί ψυχικού οργανισμού.
- βιωματική προσπέλαση τών κοινωνικής κυρίως φύσεως προβλημάτων: διαφυλικές σχέσεις, ρόλοι τών φύλων, διαφοροποίηση φύλου, γονεϊκοί ταυτισμοί κ.ά.

Η πληροφόρηση καί ή ενημέρωση οργανώνονται καί πραγματοποιούνται συνήθως από διάφορους παιδευτικούς παράγοντες, μεταξύ τών οποίων οί σημαντικότεροι είναι τό Σχολείο καί ή Οικογένεια. Η βιωματική όμως προσπέλαση όρισμένων θεμάτων συντελείται μόνο μέσα στήν οικογενειακή έστία.

Μέ τήν επίχειρηση εισαγωγής σχετικού μαθήματος-δραστηριότητας στήν πατρίδα μας, πρέπει νά επισημάνουμε, ότι τό θέμα αυτό χρειάζεται ιδιαίτερη περίσκεψη, διότι ή Σχολική Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση περικλείει σοβαρούς κινδύνους. Τό σημει-

ρινό εκπαιδευτικό σύστημα προετοιμάζει τούς μαθητές μέ μαθησιακές διαδικασίες κυρίως γιά τό έπάγγελμα, ένω ταυτόχρονα άδιαφορεί συνήθως γιά τίσ ανθρώπινες σχέσεις, τή συναισθηματική ώριμαση καί γενικά γιά τήν όλοκλήρωση τής προσωπικότητας του μαθητή. Έτσι υπάρχει κίνδυνος ή δράση αυτή νά περιθωριοποιηθεί όπως π.χ. ό Σ.Ε.Π. καί νά καταστήσει ένα άνιαρό δευτερόν μάθημα ανθρωπολογίας ή βιολογίας μέ σκοπό τήν άπομνημόνευση μιάς σειράς άγωνων πληροφοριών ή θεωρητικών κανόνων.

Μιά άλλη δυσκολία έπισημαίνεται επίσης στή διαδικασία έπιλογής καί προετοιμασίας του κατάλληλου προσωπικού γιά τή σεξουαλική αγωγή. Υπάρχει κίνδυνος νά έπιλεγούν (καί νά αυτοπροταθούν) άναρμόδια καί συναισθηματικά άώριμα πρόσωπα, πού μπορεί, αυτοσχεδιάζοντας, νά προβάλλουν ως ιδανικές λύσεις προσωπικά τους βιώματα καί καταστάσεις. Έκτός όμως από τίσ άδυναμίες αυτές, υπάρχει καί μιά άλλη, ίσως ή σημαντικότερη: είναι δυνατόν ή σεξουαλική αγωγή, όπως συνήθως γίνεται στα σχολεία, νά καταλήξει σέ μιά όμαδική καί άπρόσωπη ενημέρωση, πού ποτέ δέν θά μπορέσει νά λειτουργήσει σέ επίπεδο διαπροσωπικής σχέσης, δηλαδή νά γίνει μιά σωστή καί άποτελεσματική εξατομικευμένη διαδικασία συμβουλής καί καθοδήγησης κάθε παιδιού χωριστά, ως μοναδικής καί άνεπανάληπτης προσωπικότητας (guidance infantile, éducation personnalisée)².

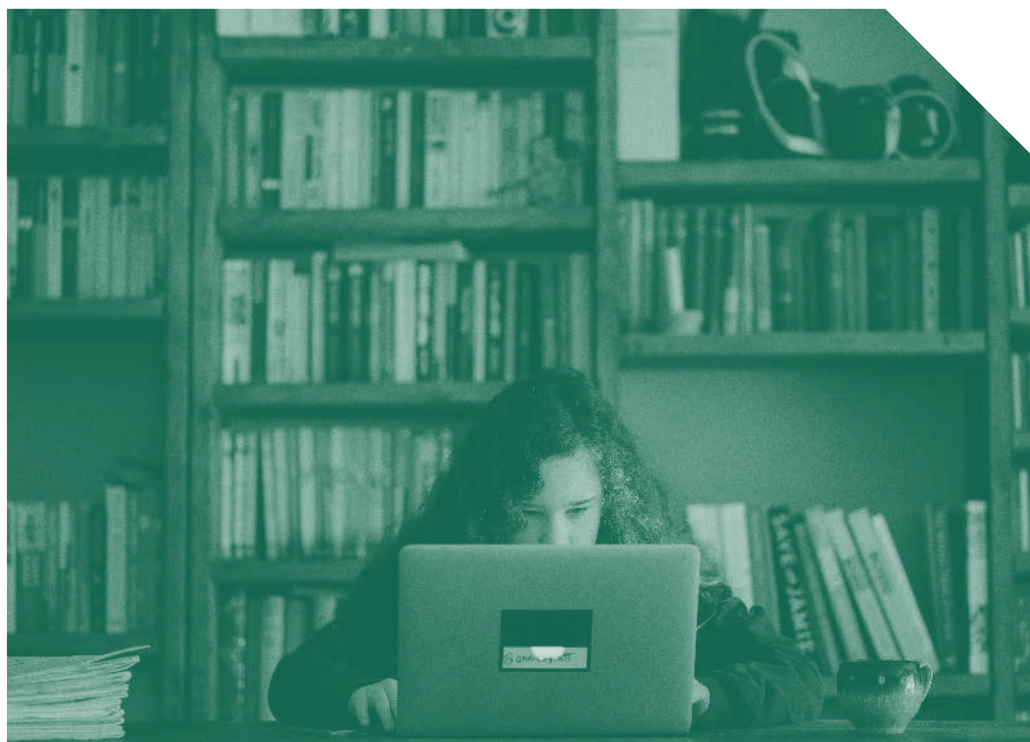
Έν κατακλείδι, εκτός τών άλλων φερών τής σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης (Σχολείο, διάφορες οργανώσεις, ΜΜΕ, Έκδηλώσεις όπως Συμπόσια, συνέδρια κ.ά.) τό κύριο έργο τής σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης πρέπει νά έπιτελούν οί γονείς, οί καλούμενοι «φυσικοί παιδαγωγοί». Αυτοί έπωμίζονται τή βασική ευθύνη του

2. Έξ όσων μέχρι τώρα έχουν γίνει γνωστά, προκύπτει πώς αυτοί οί βασικοί άξονες ως προς τά πρόσωπα καί ως προς τό περιεχόμενο ή αναλυτικό πρόγραμμα δέν διασαφηνίζονται.

σημαντικοῦ αὐτοῦ παιδευτικοῦ ἔργου. Καλοῦνται σέ μιὰ κρίσιμη στιγμή τῆς ζωῆς τοῦ νέου ἀνθρώπου νά ἀπαντήσουν στά πρῶτα του ἐρωτήματα, πού ἀφοροῦν σέ συνήθη θέματα τῆς σωματικῆς του ἀνάπτυξης, τῶν ἀνατομικῶν διαφορῶν τῶν φύλων ἢ σημαντικῶν γεγονότων τῆς ζωῆς, ὅπως εἶναι ἡ γέννηση. Εἶναι ἡ κρίσιμη στιγμή συνήθως τῆς προσχολικῆς περιόδου, κατά τήν ὁποία τό παιδί ἀρχίζει νά ἐκδηλώνει ἔντονο ἐνδιαφέρον γιά τό σῶμα του καί τά συναφῆ μ'αὐτό ζητήματα καί νά διατυπώνει τά πρῶτα σεξουαλικῆς φύσεως

βαια μέ τήν μόρφωση καί τίς σχετικές μέ τό θέμα αὐτό ἐμπειρίες τους. Κύριο παιδευτικό μέσο: ὁ παιδαγωγικός –συμβουλευτικός λόγος τῶν γονέων, ἀλλά καί ἡ λειτουργία μιᾶς σωστῆς οικογενειακῆς ζωῆς, χωρίς ἐνδοοικογενειακές συγκρούσεις καί βία. Ἔτσι σέ ἀτμόσφαιρα ἱερότητας, ἀλληλοσεβασμοῦ, ἀγάπης καί τρυφερότητας, τό παιδί βιώνει τήν πραγματική κοινωνία τῶν φύλων στό πρόσωπο τῶν γονέων.

Ἡ σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, ὡς συμβουλευτική διαδικασία στήν οἰκογένεια καί τό σχολεῖο, ὅπως ἔχει ἀποδείξει

ἐρωτήματα. Τότε οἱ γονεῖς θά πρέπει νά ἀπαντήσουν ὅπωςδήποτε καί μάλιστα θά πρέπει νά εἶναι προετοιμασμένοι ἐπαρκῶς, ὥστε νά ἀπαντήσουν εἰλικρινά καί εὐστοχα. Ἡ πρώτη λοιπόν σεξουαλική διαπαιδαγώγηση πραγματοποιεῖται ἀπό τούς γονεῖς μέσα στήν οικογενειακή ἐστία, ἐνσυνείδητα καί ὀρθολογικά ὀργανωμένα, ἀνάλογα βέ-

ἡ ψυχοπαιδαγωγική πείρα ἀλλά καί ἡ κλινική παρατήρηση, μπορεῖ νά συντελέσει σημαντικά στήν ὠρίμαση τῆς προσωπικότητας τοῦ νέου ἀνθρώπου. Σέ πολλές περιπτώσεις ἡ σεξουαλική συμβουλευτική εἶναι μιὰ μορφή προληπτικῆς ἀγωγῆς, ἐνῶ σέ ἄλλες πάλι ἀποτελεῖ θεραπευτική παρέμβαση.

ΕΝΘΑΡΡΥΝΣΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΕΡΒΑΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΘΑΡΡΥΝΣΗΣ ΤΟΥΣ

Τῆς κ. **Εὐαγγελίας Τσαγκαρλῆ-Διαμάντη**,
Δρ Θεολογίας - Μρ Φιλολογίας

1. Εἰσαγωγή

Γιὰ τὴν βελτίωση τῆς συμπεριφορᾶς τῶν νέων, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς ἐκπαιδευτικοῦ ἰδρύματος, ὑπάρχουν ἀπόψεις παιδαγωγῶν καὶ σοφῶν ἀνθρώπων, ποὺ ἀξίζει νὰ τοὺς ἀκοῦμε. Γιὰ τὸν προβληματισμό μας, θὰ ἀναφέρουμε τὴν ἄποψη τοῦ Ἄγγλου συγγραφέα Francis Walton - Ψυχολόγου καὶ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβούλου¹, ὁ ὁποῖος γράφοντας γιὰ τοὺς νέους καὶ τὰ σύγχρονα σχολεῖα, σημειώνει τὰ ἑξῆς: «Ὅχι μόνον ἡ ἀπάθεια τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ σκασιαρχεῖο, οἱ βανδαλισμοὶ καὶ κάθε εἶδους ἀρνητικὴ συμπεριφορὰ, εἶναι ἐνδείξεις ἀποθάρρυνσης. Αὐτὸ ποὺ χρειάζεται, εἶναι νὰ καθοδηγήσουμε τοὺς νέους μὲ τρόπο ποὺ **νὰ τοὺς ἐνθαρρύνουμε**». Γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν στόχων αὐτῶν, προτείνουμε σύγχρονες διδακτικὲς προσεγγίσεις καὶ δράσεις, προκειμένου νὰ βελτιωθοῦν οἱ σχέσεις τῶν μαθητῶν.

Ἀναφερόμενοι στὴν πραγματοποίηση τῶν προτάσεών μας, δὲν ἔχουμε μπιχιεβιοριστικὲς ἐπιδιώξεις. Δὲν θέλουμε νὰ ὑποδείξουμε τὴ συμπεριφορὰ μαθητῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν. Δεχόμαστε τὴ σύγχρονη τάση τῆς Παιδαγωγικῆς, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ

διαπαιδαγώγηση, γιὰ ὀλόπλευρη ἀνάπτυξη καὶ καλλιέργεια τοῦ νέου ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον ὄνειρευόμαστε ὅπως τὸν περιγράφουν καὶ οἱ σχετικοὶ νόμοι τῆς πολιτείας².

2. Προτάσεις γιὰ τὴν ἐνθάρρυνση

Ἡ ἐρώτηση ποὺ τίθεται εἶναι: Πῶς κάποιος μπορεῖ νὰ ἐνθαρρυνθεῖ, ἂν δὲν ἔχει μάθει νὰ ἀγωνίζεται γιὰ κάποιο στόχο, γιὰ κάποιο ἰδανικὸ καὶ ἂν δὲν ἔχει συνηθίσει νὰ ἀναγνωρίζει τὰ λάθη του; Καὶ πῶς θὰ ἐνθαρρυνθεῖ κάποιος, ὅταν π.χ. στερεῖται κάποιων ἀγαθῶν καὶ δὲν ἔχει δοκιμάσει τὴ στέρψη (μὲ τὴ νηστεία π.χ.) ἢ δὲν ἔχει γευθεῖ τὴ χαρὰ τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ ἀγῶνα; Ὁ Ἄγγλος συγγραφέας προτείνει διάφορες τεχνικὲς γιὰ λύση τοῦ προβλήματος. Ἀλλὰ, χωρὶς ἀληθινὴ ἀπόφαση γιὰ ριζικὴ ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων τῆς προσωπικότητας, πῶς ἀντιμετωπίζεται ἡ ἀρνητικὴ

2. Ὑπενθυμίζουμε, ὅτι στὸ Σύνταγμα, στὸ ἄρθρο 16, μεταξύ των ἄλλων ἀναφέρονται οἱ ἑξῆς σκοποὶ: «Ἡ **παιδεία** ποὺ ἀποτελεῖ βασικὴ ἀποστολὴ τοῦ Κράτους, **ἔχει σκοπὸ τὴν ἠθικὴν, πνευματικὴν, ἐπαγγελματικὴν καὶ φυσικὴν ἀγωγή τῶν Ἑλλήνων, τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς συνείδησης καὶ τὴν διάπλασή τους σὲ ἐλεύθερους καὶ ὑπεύθυνους πολίτες...**».

1. Francis Walton, *Κερδίστε τοὺς ἐφήβους στὸ σπίτι καὶ στὸ Σχολεῖο*, Ἀθήνα: Θυμάρη, 2004, σελ. 51.

συμπεριφορά τῶν νέων; Ὁ συγγραφέας προτείνει τὴ συζήτηση σὲ ομάδες, συζητήσεις διαπροσωπικὲς κ.λ.π. Αὐτὰ ὅλα, πού εἶναι καλά, θὰ εἶναι καὶ ἀποτελεσματικά, γιὰ μιὰ θετικὴ καὶ σταθερὴ συμπεριφορά;

Ἐπενθυμίζουμε τὴν ἀποψη σύγχρονου Ψυχιάτρου, στοχαστῆ καὶ συγγραφέα, πού γράφει τὰ ἑξῆς: «Ἄν ἐπαναλαμβάνεις διαφορὲς δραστηριότητες, ὅπου ἐκφράζεις τὴ στοργικότητα καὶ τὰ καλά σου αἰσθήματα, θὰ διώξεις τελικὰ ἀπὸ πάνω σου τὴν αἴσθηση **ὄτι δὲν μπορεῖς νὰ τὰ βγάλεις πέρα** μὲ ἕναν ἄσπλαχνο καὶ συντριπτικὸ κόσμο. Ὅταν εἶσαι ἔτοιμος νὰ βοηθήσεις σὲ κάτι, ψυχολογικὰ αἰσθάνεσαι ὅτι ἔχεις μιὰ εὐθύνη, καὶ αὐτὸ σὲ φιλοτιμεῖ καὶ σὲ ἀνυψώνει στὸν ἑαυτὸ σου», καταλήγει ὁ συγγραφέας³.

Ἀπλὰδὴ στὴν περίπτωσιν ὑπέρβασης τῆς ἀποθάρρυνσης τῶν μαθητῶν, προτείνεται: 1) νὰ συμβάλλουν οἱ μαθητὲς σὲ κάτι δημιουργικὸ, μὲ ἀνάλογες δράσεις καὶ 2) νὰ συμμετέχουν σὲ ἐκδηλώσεις ἀνθρωπιστικοῦ χαρακτῆρα.

Ἔτσι, ἐπιτυγχάνεται, παιδαγωγικά, αὐτὸ πού ὀνομάζουμε **αὐτοεκτίμηση**, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς προσφορᾶς καὶ τοῦ ἀνοίγματος στὸ συνάνθρωπο. Εἶναι τὸ βῆμα πού ἀπαιτεῖται, προκειμένου νὰ ἀποφύγει ὁ καθένας μας καὶ κυρίως ὁ νέος, τὰ αἰσθήματα μειονεξίας, τὴν ἀποθάρρυνση καὶ τὴν κενότητα τῆς προσωπικῆς ζωῆς. Εἶναι ἐντυπωσιακὸς καὶ ὁ λόγος τοῦ Προφήτη Ἡσαΐα στὴν προώθηση τοῦ προβληματισμοῦ μας: «Μάθετε καλὸν ποιεῖν, ἐκζητήσατε κρίσιν, ρύσασθε ἀδικούμενον, κρίνατε ὄρφανῶ... καὶ δεῦτε καὶ διαλεχθῶμεν, λέγει Κύριος» (Ἡσ. 1, 17-18).

Γι' αὐτὸ σήμερα, καὶ πολλοὶ Ἕλληνες παιδαγωγοί, στὰ πλαίσια τῆς ὀλόπλευρης διαπαιδαγωγήσεως, προτείνουν **δραστηριότητες** γιὰ ὅλους τοὺς νέους.

Στὴν Ἐκκλησία, τὴν πρόταση δράσεως καὶ προσφορᾶς, ὡς ἔκφραση ἀγάπης στὸ

συνάνθρωπο, τὴν θεωροῦμε πράξη γενναία, ὅταν γίνεται ἰδιαίτερα ἀπὸ παιδιὰ καὶ νέους. Ἀπὸ τὴν Παραβολὴ τοῦ «Καλοῦ Σαμαρείτη» καὶ κυρίως ἀπὸ τὴ θυσία τοῦ Χριστοῦ, διδασκόμαστε αὐτὴ τὴν ἀνιδιοτελεῖ ἀγάπη.

Στοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας⁴, πού δοκίμασθηκαν *πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως εἰς τὸν στίβον τῶν ἀρετῶν... καὶ ὠρθοτόμησαν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας μὲ τὴν πολιτείαν των*, βρίσκουμε σκέψεις καὶ συμπεριφορὲς πού μᾶς ἐνισχύουν. Προτείνουμε τὴν υἱοθέτηση διδασκαλίας τῶν *πατερικῶν κειμένων* καὶ τὴν *ὀμαδοκεντρικὴ μορφή* τῆς, Μπορεῖ νὰ εἶναι, γιὰ τὴν διδακτικὴ διαδικασία, ἀνανεωτικὴ⁵.

Γι' αὐτὸ, στίς προθέσεις καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς Πανελληνίου Ἐνώσεως Θεολόγων, καθὼς καὶ τοῦ ἴδρυτοῦ τῆς «Ζωῆς», ἀειμνήστου πατρός Εὐσεβίου Ματθοποῦλου, ἦταν καὶ ἡ προαγωγή⁶ τῆς μελέτης τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν Πατέρων. Ἀλλὰ καὶ ἀργότερα, ὁ τρίτος προϊστάμενος τῆς «Ζωῆς, ὁ ἀειμνήστος πατὴρ Ἠλίας Μαστρογιαννόπουλος ἀσχολήθηκε μὲ τοὺς Πατέρες, γράφοντας ἄρθρα στὰ περιοδικὰ τῆς «Κίνησης» ἢ αὐτοτελεῖ βιβλία. Καὶ μὲ ὀμιλίες του, καλοῦσε ὁ πατὴρ Ἠλίας Μαστρογιαννόπουλος⁷, ἰδιαίτερα τοὺς ἐπιστήμονες, σὲ πνευματικὴ ἀνανέωση μὲ τὴν ἐπιστροφή στίς πηγές τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τῶν ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων καὶ τῆς Λατρείας. Ὅπως τόνιζε, μόνο ἀπὸ τίς πηγές αὐτές, μπορεῖ νὰ γίνῃ ὑπέρβαση τῶν κινδύνων καὶ ἡ ἀνανέωση τοῦ χριστιανισμοῦ.

3. Scott Peck, Ὁ δρόμος ὁ λιγότερο ταξιδεμένος, μίφρ. Στ. Ζαχαρόπουλου, Ἀθήνα: Κέδρος, 1988, σελ. 81.

4. Εὐαγγελίας Τσαγκαρλῆ-Διαμάντη, Σχεδιασμός ἀναλυτικοῦ προγράμματος διδασκαλίας Πατερικῶν Κειμένων στὴ Δευτεροβάθμια ἐκπαίδευση (σὲ ἐπίπεδο Γ' Γυμνασίου), Ἀθήνα: Λύχνος, 2001, σελ. 8-27.

5. Εὐαγγελίας Τσαγκαρλῆ-Διαμάντη, Εἰδικὴ Διδακτικὴ τῶν Θρησκευτικῶν, (Διδασκαλίες Μονοθεματικῆς-Διαθεματικῆς-Διεπιστημονικῆς-Project), Ἀθήνα: Λύχνος, 2011, σελ. 121-122.

6. Σεραφεῖμ Παπακώστα, Εὐσέβιος Ματθόπουλος, Ἀθήνα: Ζωή, 1948, σελ. 5 καὶ ἑξῆς.

7. Ἠλία Μαστρογιαννοπούλου, Προσανατολισμοί, Ἀθήνα: Ζωή, 1962, σελ. 110-141.

3. Τά θεολογικά μαθήματα άφορμή ένδάρρυνσης των μαθητών

Καί άν, τελικά, τά ένδιαφέροντα των μαθητών μετατοπισθοϋν καί προς τήν έκκλησιαστική πρόταση γιά δράση⁸ καί ζωή, θά δημιουργηθεί ή βάση γιά γνήσια έπικοινωνία καί πραγματική φιλία. Ο συνδυασμός, έξ άλλου, των ένδιαφερόντων των μαθητών μέ τις πραγματικές τους ανάγκες, ίσως κάνει καί τό μάθημα ένδιαφέρον γι' αυτούς. Καί άν ή τάξη γίνει κοινότητα⁹, μέ τόν εκπαιδευτικό σύμβουλο καί έμπυχωτή, ή έπικοινωνία θά προκύπτει ώς ανάγκη καί ή συμμετοχή των μαθητών στά «δρώμενα» θά ήταν δυνατόν νά αποτελεεί μιάν ένσυνείδητη έπιλογή.

Στα πλαίσια του θεολογικού μαθήματος διδάσκονται όλα αυτά. Ίσως, μέ άφορμή τά θεολογικά μαθήματα καί τις παιδαγωγικές προτάσεις δράσης, θά μπορούσαμε νά ένθαρρύνουμε τους μαθητές, ώστε νά συμμετέχουν σέ δραστηριότητες πού τις έντάσσουμε στις **διαθεματικές** προσεγγίσεις. Θά ήταν σημαντικό νά οδηγήσουμε τους μαθητές μας προς τήν κατεύθυνση δημιουργίας θετικών βιωμάτων, πού θά μείνουν στην καρδιά καί τή μνήμη τους στά κατοπινα χρόνια. Ο Όσιος Κύριλλος ό Φιλεώτης, άσκητής του 11ου αιώνα, γράφει:

«Όποιος δέν είναι φίλαντος, είναι φιλάδελφος, αλλά καί φιλόθεος»¹⁰.

Η συμπεριφορά τής αγάπης καί τής θυσίας γιά τό συνάνθρωπο, είναι μιá κατάσταση

ση μεγαλείου. Ο ίδιος άσκητικός πατέρας, συγκλονίζει μέ τήν άμεσότητα καί τήν αλήθεια του, καθώς διηγείται περιστατικό από τή ζωή στο Μοναστήρι¹¹:

«Όταν ό όσιος Σάββας ό Ήγιασμένος ήταν ύποτακτικός στο μοναστήρι του Αγίου Εύθυμίου, πολν νέος άκόμη στην ηλικία, του είχαν αναθέσει νά ετοιμάζει το ψωμί των αδελφών. Μια βροχερή μέρα, ένω ζύμωνε, μπήκε ένας Άδελφός στο φούρνο κι άφισε μέσα τά βρεγμένα ρούχα του νά στεγνώσουν. Ο Σάββας πού δέν είχε ιδεί τί είχε κάνει ό άλλος, άναψε το φούρνο. Έν τώ μεταξν ήλθε κι εκείνος νά τά πάρει καί σάν είδε το φούρνο άναμμένο, από τή λύπη του κόντεψε νά κλάψει, γιατί δέν είχε άλλα ρούχα κι εκείνα πού φοροϋσε ήταν δανεικά. Βλέποντας ό Σάββας τή στενοχώρια του Άδελφου, δέν έχασε καιρό. Όρμησε στο φούρνο καί μάζεψε γρήγορα τά ρούχα. Καί τί θαύμα! Ούτε τά ρούχα είχαν πειραχθεί καθόλου άπ' τή φωτιά ούτε ό συμπαθής νέος έπαθε τίποτε. Δέν τον έθιξαν οι φλόγες, όχι γιά τήν ευσέβειά του, όπως τους Τρεις Παίδες, αλλά γιά τήν φιλαδελφία του».

Η ευγένεια καί ή προσωπική πνευματική ποιότητα άναγνωρίζονται μέ κριτήριο τις συμπεριφορές αυτές, στην καθημερινή ζωή μας.

Όμως, μπορεί νά άναρρωτηθεί κανείς: «Τί μπορεί νά μέ έμποδίσει νά κάνω λάθη καί κατάχρηση τής έλευθερίας μου, καθώς θά φροντίζω καί θά προσφέρω βοήθεια σέ έναν αδύναμο άνθρωπο; Είναι άρκετή ή δράση καί ή ενεργητικότητα ή ή αγάπη γιά τους άλλους ώστε νά μη συντριβώ;».

Αυτό είναι ένα καιριο έρώτημα καί όφείλουμε νά τό άντιμετωπίσουμε μέ πολλή σοβαρότητα καί προσοχή. Διότι, ύπάρχει περίπτωση, αυτή ή αυτοεκτίμηση, πού είναι θετική ψυχολογική κατάσταση καί παιδαγωγικά άναγκαία, νά έξελιχθεί σέ έφιάλτη, άν δέν τήν προσέξουμε. Συμβαίνει τό έξης: Πολλές φορές, ενεργώντας ύπερ των συνανθρώπων μας, άντιλαμβανόμαστε ότι

8. Theocharis Chronis, *L'Éducation Religieuse Extra-Scolaire des Jeunes, en Grèce*, Thèse pour le Doctorat en Sciences Religieuses, Tome I, Strasbourg: 1971, σελ. 57.

9. Κοινότητα=ή ομαδική ζωή καί δράση προσώπων ένωμένων σέ μιá ένότητα πού άποβλέπουν σέ κοινό σκοπό (L. Berg, *Κοινότης*, Μ.Π.Ε. τόμος 3ος, σελ. 442).

10. Γεροντικό, *Η Αγάπη προς τον πλησίον*, Θεσσαλονίκη: Έκδόσεις Ρηγόπουλου, 1969, σελ. 11-73.

11. Γεροντικό, *Η Αγάπη προς τον πλησίον*, Θεσσαλονίκη: Έκδόσεις Ρηγόπουλου, 1969, σελ. 11-16.

δὲν κάνουμε κάτι ιδιαίτερα σπουδαῖο, παρὰ μόνον τό καθῆκον μας. Ἐπειδὴ ὅμως αὐτὸ φαίνεται σημαντικό στὰ μάτια τοῦ κόσμου, τὸ πιστεύουμε καὶ μεῖς καὶ ὑπάρχει κίνδυνος νὰ ἐνδώσουμε στὸν πειρασμὸ τῆς ὑπερπφάνειας καὶ τῆς ἔπαρσης. Αὐτὸ εἶναι ἓνα πνευματικὸ καὶ ψυχολογικὸ ναυάγιο. Γι' αὐτὸ, οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι προσέχουν πολὺ τὴν ἔσωτερικὴ τους κατάσταση καὶ ἀγωνίζονται. Μποροῦμε νὰ τὸ διαβάσουμε στὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων καὶ κυρίως στὴν Καινὴ Διαθήκη.

4. Παιδαγωγικὲς προτάσεις γιὰ τὴ βελτίωση τοῦ σχολικοῦ κλίματος

Νὰ ὑπενθυμίσουμε, ὅτι στὰ ἀναλυτικὰ προγράμματα, ποὺ ἰσχύουν σήμερα στὸ Γυμνάσιο ἀλλὰ καὶ στὴν Πρωτοβάθμια ἐκπαίδευση, συμπεριλαμβάνονται καὶ τὰ Ἄνθρωπια, λεγόμενα, καὶ ὄχι μόνο τα Ἀκαδημαϊκοῦ τύπου ἀναλυτικὰ προγράμματα. Νομιμοποιούμεστε λοιπὸν νὰ ἀναδεικνύουμε θέματα, ποὺ ἀποτελοῦν καὶ τὴν ὀρθόδοξη παράδοσή μας, ἀλλὰ μποροῦν νὰ ἐνισχύουν καὶ νὰ ἐνθαρρύνουν τοὺς μαθητές.

Προτάσεις ἐπομένως, τῆς ἴδιας τῆς πολιτείας, θὰ μπορούσαν νὰ συμβάλουν στὴν ὑπέρβαση τῶν δυσκολιῶν.

Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν ἀξίζει νὰ ἀναζητοῦμε καὶ νὰ προτείνουμε, στοὺς μαθητές μας, ἀπόψεις καὶ δοκιμασμένες μεθόδους. Τὶς προτείνουμε, ὥστε τὸ κλίμα τῶν τάξεων στὶς ὁποῖες διδάσκουμε, νὰ εἶναι σὰν ἓνα ὁμαδικὸ παιχνίδι¹², ὅπου οἱ παῖχτες ἔχουν ρόλους, ρυθμίζουν τὶς πράξεις τους καὶ συμπληρώνει ὁ ἓνας τὸν ἄλλον.

Ἐνα παράδειγμα ἀπὸ σύγχρονο σχολεῖο.

Καθηγήτρια ποὺ διδάσκει στὴν Τρίτη Γυμνασίου, ἀντιμετώπιζε δυσκολίες μὲ τοὺς ὑπολογιστὲς ποὺ θὰ χρησιμοποιοῦσε στὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας. Ὑπῆρχαν προσδοκίες τόσο ἀπὸ τοὺς μαθητές, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴ διεύθυνση. Ἐλυσε τὸ πρόβλημα μὲ ἔξυπνο τρόπο, ζητώντας τὴ βοήθεια τῶν μαθητῶν. Διεπίστωσε ὅτι πολλοὶ μαθητὲς εἶχαν περισσότερες γνώσεις πληροφορικῆς ἀπὸ τὴν ἴδια. Βέβαια φαινόταν παρακινδυνευμένο νὰ παραχωρηθεῖ ἓνα μέρος τοῦ ἐλέγχου στὰ παιδιά, ἀλλὰ ἐκείνη τόλμησε. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ, πέρα ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἔλυσε ἓνα ἄμεσο πρακτικὸ πρόβλημα τῆς τάξης, τὴ βοήθησε νὰ δεῖ ὅτι καμιά φορά, ἂν ἀντιμετωπίσουμε τὰ παιδιά ὡς εἰδικούς, μπορούμε νὰ ἀλλάξουμε τὸ ὅλο περιβάλλον τῆς μάθησης πρὸς τὸ καλύτερο. Φυσικὰ γνωρίζουμε ὅτι δὲν εἶναι πάντα βέβαιο ὅτι ἂν ζητήσουμε βοήθεια, θὰ μᾶς δοθεῖ. Ἄν ὅμως δὲν ζητήσουμε βοήθεια, εἶναι βέβαιο ὅτι δὲν θὰ βοηθηθοῦμε καὶ ἔτσι δὲν θὰ βοηθήσουμε καὶ τοὺς μαθητές μας.

Γιὰ τὴν ἀμφίδρομη σχέση κατανόησης, προτείνουμε ὅ,τι ὁ Πεσταλότσι –ὡς ὁ πιὸ διαχρονικὸς παιδαγωγός– ἐφῆρμοζε στὴν καθημερινότητά του. Ἀπὸ τὸν ἴδιο πληροφοροῦμαστε, μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ τὰ ἐξῆς: «Ἡ καρδιά μου κρέμονταν ἀπὸ τὰ παιδιά, ἡ εὐτυχία τους ἦταν καὶ δική μου εὐτυχία, ἡ χαρὰ τους χαρὰ μου. Αὐτὸ ἔπρεπε νὰ τὸ βλέπουν τὰ παιδιά κάθε στιγμή»¹³.

Στὸ ἐρώτημα, **πῶς ὁ Παιδαγωγὸς θὰ μπορέσει νὰ μεθοδεύσει αὐτὴ τὴν παιδαγωγικὴ τῆς ἀγάπης**, ἔχουμε τὶς ἐξῆς προτάσεις καὶ θέσεις τοῦ Πεσταλότσι, σὲ γονεῖς καὶ δασκάλους:

Ἄρχισε, ἔλεγε, πρῶτα νὰ πλαταίνεις τὴν καρδιά τοῦ παιδιοῦ. Προσπάθησε νὰ τὸ κάνεις μεγαλόκαρδο καὶ μὲ τὴν ἱκανοποίηση τῶν καθημερινῶν του ἀναγκῶν, νὰ φέρνεις κοντὰ στὰ αἰσθήματά του, στὴν πείρα καὶ

12. R. Gagnè, - L. Briggs, *The Principles of Instruction Design*, New York: Holt, Rinehart and Winston Inc., 1974, σελ. 223.

13. Ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Παναγιώτη Μαντζανά, *Πεσταλότσι*, ἀπὸ τὴ σειρά Παιδαγωγικὴ καὶ Ψυχολογία τοῦ προσώπου, Ἀθήνα: Γρηγόρη, 1993, σελ. 78.

στην πράξη του τὴν **ἀγάπη καὶ τὴν εὐεργεσία**. Αὐτὰ θὰ εἶναι τὰ ἀσφαλῆ θεμέλια τῆς ζωῆς του. Καὶ συνεχίζει: Ἡ ἀγάπη εἶναι ποὺ ἐξευγενίζει τὸν ἄνθρωπο, δίνει νόημα στὴ ζωὴ του καὶ τὸν κάνει ἀληθινὸ ἄνθρωπο. Καὶ ἀπευθυνόμενος στὰ παιδιά, τοὺς ἔλεγε πάντοτε: «Παιδιά μου, ἄλλο μέσον ἀπ’ τὴν ἀγάπη δὲν γνωρίζουμε γιὰ νὰ σὰς μορφώσουμε: τὴν ἀγάπη μας, τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀγάπη τῶν ἀνθρώπων».

Ἡ **παιδαγωγικὴ τῆς ἀγάπης**, λοιπὸν, εἶναι τὸ μέσον ποὺ προτείνεται γιὰ τὴν ὁμορφιὰ τῆς ζωῆς, τὴν εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἐπιτυχία του στὴ ζωὴ.

Μὲ σύγχρονη γλῶσσα θὰ λέγαμε, ὅτι ἡ ἀγάπη εἶναι μιὰ *ἀξία* σταθερή. Στὴν ἀγάπη, ποὺ φθάνει καὶ στὴ θυσία, ἐπικεντρώνουμε τὴν προσοχή μας, γιὰτὶ αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ πνευματικὴ μας παράδοση καὶ εἶναι ἡ βασικὴ πρότασή μας γιὰ τὴν ἐνθάρρυνση τῶν παιδιῶν καὶ τῶν νέων μας.

5. Επιλεγόμενα

Μὲ τὴν κατάθεση τῶν σκέψεων καὶ ἔρρασιμάτων μας, ἀπὸ τὴν πατερικὴ σκέψη καὶ παιδαγωγικὴ παράδοση, θελήσαμε νὰ συμβάλουμε στὸν δημιουργικὸ προβληματισμὸ γιὰ τὴν ἀπόκτηση μιᾶς, τρόπου τινα, πνευματικῆς ὁράσεως: μιᾶς ὁράσεως ποὺ δὲν κάνει παρατηρητὴ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ ὅταν εἶναι αὐθεντικὴ, εἶναι πηγὴ τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Ἀσφαλῶς μὲ μιὰ ἀδιάλειπτη πνευματικὴ προσπάθεια¹⁴. Γιατὶ ἡ ἀπειλὴ τοῦ *ἵπνου* εἶναι δεδομένη. Τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Χριστοῦ, ὅμως, δὲ συμμερίζεται τὸν *ἵπνο τοῦ δικαίου*. Ἀντίθετα, ἡ ὅλη πνευματικὴ καὶ σωτηριολογικὴ του δομὴ κρατᾶει τὸ

πνεῦμα τοῦ χριστιανοῦ σὲ μιὰ ἀνύστακτη ἐγρήγορηση.

Αὐτὰ ἐννοοῦσε καὶ ὁ πατὴρ Βασίλειος Γοντικάκης, τὴν Ἄνοιξη τοῦ 2007, ὅταν, καλεσμένος ἀπὸ τὴ ΧΕΕΛ, ὑποστήριζε τὴν ὀδυνερὴ ἄρση τοῦ ἀτομισμού, γιὰ τὴν ἀλλαγὴ στὴν παιδεία. Ὀδυνερή, γιὰτὶ τὸ ἄνοιγμα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ συνάν-

θρῶπό του, ἀπαιτεῖ παραίτηση, ἔστω προσωρινή, ἀπὸ τὸ προσωπικὸ *θέλω*, ἀπαιτεῖ δηλαδὴ θυσιαστικὸ πνεῦμα. Ἡ ἐμπειρία παιδαγωγῶν καὶ γονέων, ποὺ ζοῦν καθημερινὰ ἀνάλογες καταστάσεις, μὲ τὰ παιδιά, τὸ ἐπιβεβαιώνουν. Ὅσο γιὰ τὴν ἄλλη βασικὴ σχέση στὸ σχολεῖο, τὴ σχέση τῶν μαθητῶν μεταξὺ τους, αὐτὴ θὰ προκύψει καὶ ἀπὸ τὰ σχετικὰ πρότυπα τῶν μεγαλύτερων. Μᾶς τὸ ἐπιβεβαιώνει ἡ ἔρευνα γνωστῶν ἐπιστημόνων ἀλλὰ καὶ ἡ ὀρθόδοξη παράδοση¹⁵ μὲ τὴν καθημερινὴ προβολὴ τῶν Ἁγίων.

14. Ἰωάννου Κορναράκη, *Ἡ Μεταμόρφωση*, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη, 1982, σελ. 83.

15. Σύμφωνα μὲ τὴν Ὀρθόδοξη Θεολογία, ἡ Παράδοση δὲν νοεῖται ὡς μιὰ στατικὴ προσκόλλησις τοῦ παρόντος στὸ παρελθόν, ἀλλὰ ὡς μιὰ δυναμικὴ ἀξιοποίηση τοῦ παρελθόντος, ἐν ὄψει τῶν ἀπαιτήσεων καὶ τῶν προοπτικῶν τοῦ μέλλοντος... (Χρήστου Βασιλόπουλου, *Διδακτικὴ τοῦ μαθήματος τῶν Ὁρησκευτικῶν*, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη, 1996, σελ. 50).

ΕΠΟΠΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

Τοῦ κ. **Ἰωάννη Ἀγγελόπουλου**,
Θεολόγου, διδ. Θεολ., Δ/ντῆ Λυκείου

1. Εἰσαγωγή

Ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκατακρίθη ἀπὸ τοὺς ἀκροατὲς Του ὡς ἀνυπέρβλητος διδάσκαλος, διαφέρων ἀπὸ τοὺς ραββίνους τῆς ἐποχῆς Του, ἐπειδὴ ἐδίδασκε «ὡς ἐξουσίαν ἔχων καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς»¹. Μάλιστα, ὅταν κάποιοι ἀπὸ τοὺς ἀκολουθοῦντες Αὐτὸν τὸν ἐγκατέλειψαν λόγῳ τῶν λόγων Του, ἐρώτησε τοὺς μαθητὲς Του «μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν;». Καὶ ἡ αὐθόρμητος ἀπάντησις τῶν μαθητῶν ἦταν: «Κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; Ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις»².

Διαβάζοντας κάποιοι τὰ ἱερά εὐαγγέλια, διαπιστώνει ὅτι ὁ Κύριος εἶχε ἕναν ἰδιαίτερο τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁμιλοῦσε. Στὶς διδασκαλίες Του (παραβολικὲς καὶ μὴ) ἐχρησιμοποιοῦσε πολλὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ. Ἀκόμη καὶ στὶς συνομιλίες καὶ διαλόγους Του ἔπαιρνε ἀφορμὴ ἀπὸ τὸ περιβάλλον του, φυσικὸ καὶ πολιτισμικὸ, γιὰ νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἀλήθειά Του.

Ὡς παραδείγματα γιὰ τὰ ἀνωτέρω ἀναφέρομε δύο.

Τὸ πρῶτο περιέχεται στὸ *Μάρκ.* 1: 14-20. Ὁ Κύριος καλεῖ τοὺς πρῶτους Του μαθητὲς. Ἐκεῖ ποὺ περπατοῦσε «παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας» βλέπει τὸν Σίμωνα καὶ τὸν ἀδελφὸ του Ἀνδρέα, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἀλιεῖς καὶ ἔριχναν τὰ δίκτυα στὴν θάλασσα καὶ τοὺς λέγει νὰ τὸν ἀκολουθήσουν καὶ θὰ τοὺς κάνει «ἀλιεῖς ἀνθρώπων». Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἡ ἔννοια τοῦ

ἀλιεῶς, τοῦ ψαρά, γιὰ κάποιον ποὺ ἦταν ἀλιεῦς, ἦταν κάτι τὸ οἰκεῖο, τὸ γνωρίμο. Ὅταν, λοιπόν, τοὺς ὀνομάζει ἀλιεῖς ἀνθρώπων, ὅπωςδήποτε κατάλαβαν περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Ὅπως ὁ ψαρὰς συλλαμβάνει μὲ τὰ ἐργαλεῖα του ψάρια, ἔτσι καὶ αὐτοὶ ἀντὶ ψάρια θὰ ἔλκυαν ἀνθρώπους.

Ἐνα δεύτερο εἶναι ἡ «μικρὰ ζύμη» (*Λουκ.* 13: 21). «Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ὁμοία ἐστὶ ζύμη, ἦν λαβοῦσα γυνὴ ἔκρυσεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία, ἕως οὗ ἐζυμώθη ὅλον». Αὐτὴν τὴν τόσο γνωστὴ, στὴν ἐποχὴ Του, παράστασι τῆς ζύμης καὶ τοῦ ζυμώματος χρησιμοποιεῖ ὁ Κύριος γιὰ νὰ βοηθήσῃ νὰ καταλάβουν οἱ ἀκροατὲς Του πῶς ἐνεργεῖ ἡ βασιλεία Του, ἡ Ἐκκλησία Του. Ἀργά, χωρὶς νὰ φαίνεται, ἀλλὰ τόσο δραστικά!

Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ὁμιλίας τοῦ Κυρίου, γεμᾶτος ἀπὸ ἐποπτικὰ μέσα, ἐκτὸς τοῦ ὅτι τὴν ἔκανε κατανοητὴ καὶ στὸν πλέον ἀγράμματο, φανερώνει καὶ ἕνα ἄλλο στοιχεῖο. Τὸ στοιχεῖο τοῦ στοχασμοῦ καὶ τῆς κριτικῆς τοποθετήσεως ἀπέναντι στὰ πράγματα καὶ τὰ γεγονότα. Ὁ Ἰησοῦς δὲν ἔβλεπε τὰ καθημερινῶς συμβαίνοντα ὡς ἀδιάφορα, ἀλλὰ ὡς ἔχοντα σχέσι μὲ τὴν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Κάθε ἀντικείμενο ἦ γεγονός, ἐὰν τὸ δοῦμε καὶ τὸ στοχασθοῦμε ὀρθῶς μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀνυψωτικὸ βῆμα στὴν πνευματικὴ μας πορεία. Ὁ Κύριος ἐχρησιμοποίησε ὅλα σχεδὸν τὰ ἀντικείμενα καὶ τὶς εἰκόνες τῆς ἐποχῆς Του. Γι' Αὐτὸν δὲν ἦταν ἀμελητέο πρᾶγμα ἕνα ἄροτρο π.χ. ποὺ ἔβλεπε σὲ κάποιον ἀγρό. Ἀμέσως τὸ συνεδύαζε μὲ τὴν βασιλεία τοῦ Θεοῦ: «οὐδεὶς ἐπιβαλὼν τὴν κεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω εὐθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ»³.

1. *Μάρκ.* 1: 22.

2. *Ἰω.* 6: 67-68.

3. *Λουκ.* 9: 62.

2. Έποπτικά στοιχεία

Μία πρόχειρος ταξινόμηση των έποπτικών στοιχείων, τα όποια έχρησιμοποίησε ο Κύριος στις διδασκαλίες Του είναι ή ακόλουθος:

α) Έκ τής Φύσεως και άγροτικής ζωής. Έπειδή πολλές από τις όμιλίες Του ο Χριστός τις έκανε σε ύπαιθρούς χώρους (παρα την λίμνη Γεννησαρέτ, επί του όρους κ.λπ.) έχρησιμοποίησε πολλές εικόνες από την φύσι και την άγροτική ζωή, οικείες και γνώριμες στους άκροατές Του και μέσω αυτών τους έδίδασκε τις άλήθειες τής πίστεως και τής χριστιανικής ζωής (π.χ. κρίνα του άγρου, πετεινά του ουρανού, μικρά ζύμη, στάχυες και θερισμός, ίχθυες και άλιεία, σπορά και καρποφορία, άστραπή, σεισμός, βροχή, ήλιος, κ.λπ.).

β) Έκ τής κοινωνικής ζωής (π.χ. νυμφίος, νυμφών, γάμος, δείπνον, άνώγειο μέγα έστρωμένον).

γ) Έκ τής πολιτικής και οικονομικής ζωής (π.χ. Δούλοι και τάλαντα, Άρχων συνάροι λόγον μετά των δούλων αυτού, Οί άρχοντες των έθνών καταδυναστεύουσιν αυτά ύμιν δέ ούχ ούτως, άπόδοτε τα Καίσαρος Καίσαρι, καλός μαργαρίτης, κ.λπ.).

δ) Έκ τής επαγγελματικής ζωής και των άσχολιών του ανθρώπου (π.χ. λύχνος ύπό τον μόδιον, λίθος όν άπεδοκίμασαν οί οικοδομούντες, ό ποιμήν ό καλός, οίκονόμος τής άδικίας κ.λπ.).

ε) Έκ τής φυσιολογίας του ανθρώπου (π.χ. καρδία, κοιλία, ό λύχνος του σώματός έστιν ό όφθαλμός, έκβαλε έκ του όφθαλμού σου την δοκόν, ό άρτος των τέκνων τοίς κυναρίοις, ζύμη των Φαρισαίων, κ.λπ.).

Παραθέτομε ένδεικτικώς όρισμένες από τις έννοιες - εικόνες, τις όποίες έχρησιμοποίησε ο Κύριος για την έποπτικότητα τής διδασκαλίας Του. Με την χρήσι ενός *Ταμείου Καινής Διαθήκης (Concordantiae, Concordance)* μπορούν να εύρεθούν οί παραπομπές στα εύαγγελικά κείμενα και να άξιοποιηθούν καταλλήλως:

άγγειον, άετός, αίχμάλωτος, άκανθα, άλας, άλιεύς, άμμος, άμπελος, άμπελών, άνεμος,

άντιδικος, άξίνη, άργύριον, άριστον, άροτρον, άρτος, άσκός, άστραπή, άφεδρών, βαλλάντιον, βελόνη, βροχή, γέννησις, γεωργός, γναφεύς, δένδρον, δηνάριον, ζυγός, θερισμός, θρίξ (τρίχες), θύρα, ίατρός, ίμάτιον, ίχθύς, καθηγητής, κάλαμος, κάμπλος, καρδία, καρπός, καύσων, κλείς, κλέπτεις, κλήμα, κοιλία, κοίτη, κόραξ, κριτής, λαμπάς, ληνός, λίθος, λιμός, λυχνία, λύχνος, μαργαρίτης, μάχαιρα, μεριστής, μέτρον, μισθωτός, μνημείον, μόδιος, μύλος, νεκρός, νομή, νοσσία, νυμφίος, νυμφών, ξένος, όδός, οικία, οίκονόμος, οίνος, όρνις, όφθαλμός, όφις, παιδίον, πανδοχείον, πετεινά, πέτρα, πλούσιος, ποιμήν, ποιμνιον, ποταμός, ποτήριον, πούς, πρόβατον, προσκεφάλαιον, πτωχός, πύλη, πύρ, ράβδος, ρίζα, σαγήνη, σίτος, σκηνή, σκορπίος, σκότος, σπόρος, στολή, στόμα, στρουθίον, συκή, σώμα, τάλαντον, ταμείον, τέκνον, τελώνης, τυφλός, ύδωρ, φυτεία, φώς, χιτών, χοίρος.

3. Επίλογος

Όλες αυτές οί εικόνες έχρησιμοποιήθησαν είτε στις παραβολές είτε στις ύπόλοιπες διδασχές του Κυρίου ως παραδείγματα και έποπτικά μέσα, για να έντυπωθούν διαρκέστερα στις μνήμες των ανθρώπων τα διδάγματα και τα βαθύτερα νοήματα των λόγων Του. Οί εικόνες αυτές μέχρι και σήμερα χρησιμοποιούνται από τον κηρυκτικό και κατηχητικό λόγο τής Έκκλησίας για την πνευματική οικοδομή νέων και μεγαλυτέρων. Και φανερώνουν την έπίδρασι των λογίων του Κυρίου μας, τα όποια φθάνουν μέχρι «μερισμού ψυχής τε και πνεύματος, άρμών και μυελών»⁴.

Στην τάξι ή στην κατηχητική ομάδα μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τον διδάσκοντα είτε ως λεκτικές περιγραφές με την βαθύτερα άνάλυσί τους, είτε με την προβολή και σχετικών εικόνων μέσω βιντεοπροβολέως για την καλύτερα έντύπωσί τους στις ψυχές των μαθητών μας.

4. Έβρ. 4: 12.

Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Τοῦ κ. **Παύλου Ἀθ. Παλούκα**, Θεολόγου,
πρ. Σχολικοῦ Συμβούλου Θεολόγων

(Συνέχεια ἀπό τό προηγούμενο τ. 638)

2. Πολιτιστικές ἐκδηλώσεις

Πραγματοποιούνται τέτοιες ἐκδηλώσεις ἀφιερωμένες, παραδείγματος χάριν:

Σέ πρόσωπα πού πρόσφεραν καί ἄφησαν τή σφραγίδα τους σέ ὁποιοδήποτε τομέα τοῦ πολιτισμοῦ (τέχνη, μουσική, λογοτεχνία, θρησκεία, ἐπιστήμη κ.ἄ.) καί εὐεργέτησαν τόν ἄνθρωπο· σ' ἐκείνους πού συνέβαλαν στή διατήρηση τῶν πολιτιστικῶν παραδόσεων, στά ἦθη καί στά ἔθιμα τοῦ λαοῦ μας κ.λπ.: στήν τέχνη (μουσική, ἐκκλησιαστική καί κοσμική, ζωγραφική κ.ἄ.)· στό βιβλίον καί τή σημασία του (λογοτεχνικό, θρησκευτικό κ.ἄ.)· καί σέ ὄ,τι ἄλλο γενικά πού προάγει τόν πολιτισμό καί ἐκπολιτίζει τήν ψυχή καί τή ζωή μας.

Ἐπομένως στήν κατηγορία τῶν πολιτιστικῶν ἐκδηλώσεων μπορούμε νά συμπεριλάβουμε ἐκδηλώσεις καί δραστηριότητες πολιτιστικοῦ χαρακτήρα, πού μπορούν νά ὀργανωθοῦν καί νά πραγματοποιηθοῦν μέσα καί ἔξω ἀπό τό χώρο τοῦ σχολείου.

Ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε ὀρισμένες ἀπ' αὐτές:

α. Ἐκδόσεις μαθητικῶν περιοδικῶν, ἐφημερίδων ἢ ἄλλων ἐνημερωτικῶν ἐντύπων καί βιβλίων.

β. Ἐκθέσεις βιβλίων, εἰκαστικῶν

ἐκδόσεων καί ἔργων ζωγραφικῆς ἢ ἀγιογραφίας καί τῶν ἰδίων τῶν μαθητῶν, Βυζαντινῆς τέχνης, κεραμικῆς, καί ἄλλων.

Συμμετοχή σέ Ἐκθέσεις βιβλίων καί τέχνης σέ συνεργασία ἐνδεχομένως καί μέ τό Σύλλογο Γονέων καί Κηδεμόνων.

γ. Μουσικές ἐκδηλώσεις. Αὐτές καταπραΰνουν καί ἐξευγενίζουν τίς ψυχές τῶν νέων. Ψυχαγωγεῖ καί ἐξυψώνει τόν ἄνθρωπο ἢ μουσική, ὅπως ἔγραψε καί ὁ διάσημος καί ἀνεπανάληπτος μουσουργός Σ. Μπάχ.

δ. Παρότρυνση τῶν μαθητῶν γιά συγκέντρωση λαογραφικοῦ ὕλικου. Γιά παράδειγμα: μαγνητοφωνήσεις ἱστοριῶν, ἀνεκδότων, παραμυθιῶν, χαριτολογημάτων κ.ἄ. ἀπό γέροντες καί γριές τῆς περιοχῆς καί τοῦ τόπου τους· συλλογή τοπικῶν ἐνδυμασιῶν ἢ φροντίδα γιά διατήρηση αὐτῶν, καί πολλῶν ἄλλων. «*Εἰς τό ἔνδυμα ἐξωτερικεύεται καί ἐνσαρκοῦται ἡ ψυχή τοῦ λαοῦ σου*», εἶπε πεῖ ὁ Κάιζερ στόν Ἐλευθέριο Βενιζέλο, παρακολουθώντας μιά παράσταση τοῦ Λυκείου Ἑλληνίδων στήν Κέρκυρα τό 1914¹.

ε. Γνωριμία μέ τήν Τοπική Ἱστο-

1. Παύλου Παλούκα, *Ποντικάτες Πωγωνίου: γῆ τῶν Πατέρων μας* (Ἱστορία – Λαογραφία – Παράδοση), Ἀθήνα 1998, τόμ. Α', σελ. 373.

ρία κάθε περιοχής της πατρίδας μας.

Ἄν γενικά ἡ Ἱστορία «εἶναι παιδαγωγός τῆς ἀνθρωπότητας» κατά τόν Γερμανό φιλόσοφο καί ποιητή Γκαίτε, τότε καλαβαίνουμε καλύτερα καί τήν ἀξία πού ἔχει ἡ τοπική ἱστορική γνώση γιά τά παιδιά.

Μποροῦν νά περιγράψουν ἱστορικά τούς κατοίκους καί τίς ἀσχολίες τους, τήν κατάσταση τῆς Παιδείας παλαιότερα, τήν πρωτόγονη συγκοινωνία τῆς πόλεως ἢ τοῦ χωριοῦ τους, τούς ἀγῶνες καί τίς θυσίες τους, τό ἱστορικό τῆς Ἰδρυσης Ἐκκλησιῶν καί Μοναστηριῶν, πανηγύρια καί τούς τοπικούς θρύλους καί τόσα ἄλλα.

Ἡ γνωριμία καί ἐπαφή μέ τήν ἱστορία τοῦ τόπου τῶν μαθητῶν ἔχει μεγάλη παιδαγωγική καί πολιτιστική σημασία.

Κατά τόν μέγιστο τῶν Ρωμαίων Ρητόρων καί Ἑλληνολάτρῃ Φιλόσοφο Μ.Τ. Κικέρωνα (106-43 π.Χ.), «ἡ ἱστορία εἶναι ὁ μάρτυρας τῶν ἐποχῶν, ἡ λαμπάδα τῆς ἀλήθειας, ἡ ζωὴ τῆς μνήμης, ὁ δάσκαλος τῆς ζωῆς, ὁ ἀγγελιαφόρος...».

στ. Αἰσθητική πλευρά τοῦ Σχολικοῦ κτιριακοῦ χώρου καί τοῦ περιβάλλοντός του. Ἐνα καθαρό σχολεῖο καί ἐμφανισιακά, ὁμορφο καί ζηλευτό, πρῶτα πρῶτα σημαίνει πολιτισμό. «Ἡ καθαριότης εἶναι μισή ἀρχοντιά» λέει ὁ λαός καί ἔχει δίκιο.

Ψυχολογικά, προδιαθέτει τούς μαθητές γιά ἀνετη, πρόθυμη καί ἀποδοτική παρακολούθηση τῶν μαθημάτων, ἔχοντας ἕνα ὠραῖο, ὁμορφο, μαγευτικό περιβάλλον, ἀλλά βοηθεῖ καί τούς διδάσκοντες στή διδασκαλία τους· ἐπίσης τούς γονεῖς καί κάθε ἐπισκέπτη τοῦ σχολείου, προκαλώντας ἀνάλογες ἐντυπώσεις, πού κοινωνικά, παιδευτικά καί πολιτιστικά δέν εἶναι ἀμελητέες καί ἔχουν τόν ἀντίκτυπό τους.

ζ. Σχολικός ἀθλητισμός – Ἀθλητικές ἐκδηλώσεις ἐντός καί ἐκτός σχολείου. Ὁ ἀθλητισμός εἶναι μιά ἀπό τίς ἀποτελεσματικές μεθόδους ἀγωγῆς τῶν νέων μας. Οἱ ἀθλητικές ἐκδηλώσεις πρέπει νά πραγματοποιοῦνται, γιατί εἶναι γνωστό σέ ὅλους, ὅτι ἀσκοῦν τό σῶμα καί τό πνεῦμα καί τήν ψυχή.

Ὁ σχολικός ἀθλητισμός κάθε λογῆς, συμβάλλει στήν ψυχοσωματική καί ψυχοδιανοητική ἀνάπτυξη καί ἀνύψωση τῶν νέων, στήν ἠθική ὀλοκλήρωση τῆς προσωπικότητάς τους καί ἐτοιμάζονται, ἔχοντας ὑγιεῖς ἀντιστάσεις, νά ἀπαλείψουν τήν βία, τήν ἀθλιότητα καί τό βαρβαρισμό μέσα ἀπό τά γήπεδα καί τά στάδια. Γιατί ὄχι, θωρακισμένοι πλέον οἱ ἴδιοι, νά μή πᾶνε καί κόντρα στίς μάλιστα τῆς ἐποχῆς μας (ναρκωτικά, εἰτζ κ.ἄ.);

η. Διοργάνωση ἐθνικῶν καί θρησκευτικῶν ἐορτῶν. Ἡ σημασία τῶν ἐορτῶν στή ζωὴ μας θά τονισθεῖ ἀπό ἀρχαιότητος μέ τοῦτα τά λόγια: «Βίος ἀνεόρταστος, μακρά ὁδός ἀπανδόκευτος»², πού σημαίνει: Ζωὴ χωρίς γιορτές μοιάζει μέ μακρά ὁδοπορία χωρίς κανένα πανδοχεῖο κατά τή διαδρομή.

Οἱ παντός εἴδους γιορτές διδάσκουν, παραδειγματίζουν, φρονηματίζουν, καλλιεργοῦν τόν πατριωτισμό καί τήν θρησκευτική συνειδηση, ἐνθουσιάζουν καί ἐμπνέουν τούς νέους γιά ἀγῶνα, θυσία καί δημιουργία στή ζωή.

Ἦξεραν οἱ ἀρχαῖοι πρόγονοί μας τήν ἀξία τούς γι' αὐτό καί τελοῦσαν θρησκευτικές καί ἐθνικές γιορτές. Γιά τίς πρῶτες γνωρίζουμε ἀρκετά, γιά τίς δευτερές μας πληροφοροῦν οἱ εἰδικοί ἐρευνητές ὅτι τελοῦνταν πρὶν ἀπό 2.500 χρόνια στόν Μαθαθῶνα, τῆ Σαλαμίνα καί τίς Πλαταιές³.

Οἱ ἐορτές παιδαγωγοῦν καί ἀποτελοῦν μέσο ἀγωγῆς. Γι' αὐτό πρέπει νά ληφθοῦν ὑπόψη καί κάποιες ἀρχές, ὅπως λ.χ. ἡ ἀρχὴ τῆς αὐθορμψίας τῶν παιδιῶν, καί νά θεραπεύονται ἡ κοινωνικότητα, ἡ ὁρμή καί ἡ ζωντάνια τῶν παιδιῶν γιά κίνηση κ.ἄ.

2. Δημοκρίτου, Ἀπόσπ. 114 (Diels – Kranz), κατ' ἄλλους Ἀπόσπ. 230. Βλ. Ἀνθολόγιο Στοβαίου, ὅπου ἀποδίδεται στόν Δημόκριτο. Ἐσφαλμένα, ἀπό τή μορφή τῶν παραθεμάτων στό ἀνωτέρω ἀνθολόγιο ἀποδίδεται (κακῶς) στόν Πλούταρχο.

3. Βλέπε Δημήτρ. Παντερμαλῆ, Καθ. Ἀρχαιολογίας, «Ἐθνικές γιορτές πρὶν ἀπό 2.500 χρόνια στόν Μαθαθῶνα, τῆ Σαλαμίνα καί τίς Πλαταιές», στήν ἐφημερ. «Καθημερινή», 24-3-1996, σελ. 35.

καί νά καλύπτεται ὁ ἀπαιτητικός ψυχικός κόσμος τοῦ παιδιοῦ γιά χαρά, εὐχαρίστηση, ἐκτόνωνση, ἀνανέωση καί δημιουργία.

θ. Ψυχαγωγία τῶν μαθητῶν (παιγνίδια, θέαμα, βιβλία, ποδόσφαιρο, μπάσκετ, βόλλεϋ, ποικίλα ἀκούσματα, ἐκδρομές κ.ἄ.). Ἡ ψυχαγωγία εἶναι μιά ἐσωτερική ἀναγκαιότητα γιά τή σωστή ψυχοσωματική ἀνανέωση τοῦ ἀνθρώπου. Πολύ περισσότερο τῶν νέων μας.

Τονίζεται ἡ ἀλήθεια αὐτή, ἀπό πολλούς παιδαγωγούς, ἀπό ἀρχαιότητα καί τῶν μεγάλων Πατέρων-Παιδαγωγῶν μέχρι τούς σημερινούς.

Σέ ὅλους τούς τομεῖς καί πάντοτε καί σέ ἀνθρώπους κάθε ἡλικίας ἡ ψυχαγωγία εἶναι ἀπαραίτητη. Ὁ Σκῶττ, ὁ γνωστός Ἄγγλος ναύαρχος, ἐξερευνώντας τό Ν. Πόλο εἶχε φροντίσει καί γιά τήν ψυχαγωγία τῶν συνεργατῶν του μέ τό νά τούς ἔχει ἐπιτραπέζια παιγνίδια⁴.

Ἐπειδή ἐκτός του σχολικοῦ χώρου ὑπάρχει ψυχαγωγία κυρίως ψυχοσωματοκτόνος, γι' αὐτό καλόν εἶναι, ὅπου εἶναι δυνατό, νά παρέχεται στό σχολεῖο μέ εὐθύνη καί ὑπευθυνότητα ἡ ἀληθινή ψυχαγωγία καί νά ἐθισθεῖ ἔτσι ὁ νέος μέσα σ' αὐτήν, ἀδιαφορώντας γιά τήν ψυχοφθόρο, καί μάλιστα ἀπό κάποιους ξενόφερτους τρόπους, ψυχαγωγία. Θά μάθει νά ἀντιστέκεται σ' ὅ,τι τόν βλάπτει προσωπικά ἀλλά καί τόν πολιτισμό του.

ι. Θέαμα – Θέατρο – Θεατρικές παραστάσεις. Στό σχολεῖο μποροῦν νά ὀργανωθοῦν καί νά πραγματοποιηθοῦν θεατρικές παραστάσεις μέ «ἀνέβασμα» θεατρικῆς παράστασης, ἡ ὁποία θά ἔχει θέματα ἀπό τήν ἱστορία μας καί τόν δικό μας πολιτισμό (λ.χ. ἀρχαῖες κωμωδίες καί τραγωδίες, ἱστορικά καί θρησκευτικά πρόσωπα καί γεγονότα, λογοτεχνία κ.ἄ.).

Οἱ μορφωτικές θεατρικές παραστάσεις καί τό καλό θέαμα μορφώνουν, καλλιεργοῦν τό πνεῦμα, ἐξευγενίζουν, ἐκπολιτίζουν, ὠθοῦν τά παιδιά μας στό νά καλλιεργήσουν

τίς αἰσθητικές ἀξίες κ.ἄ. Ἐκτός τοῦ σχολεῖου μποροῦν νά «ἀνεβάζουν» δικές τους ἢ νά παρακολουθοῦν τά παιδιά ἐπιλεγμένες καλές θεατρικές παραστάσεις πού ὠφελοῦν καί διδάσκουν.

ια. Φεστιβάλ (διοργάνωση ἢ παρακολούθηση). Μπορεῖ νά ὀργανώσουν οἱ μαθητές στό σχολεῖο τούς φεστιβάλ λ.χ. χοροῦ, κινουμένων σχεδίων κ.ἄ. ἢ νά συμμετέχουν σέ Φεστιβάλ νεολαίας πού παρουσιάζουν οἱ Δῆμοι ἢ Ἐνορίες ἢ ἄλλοι Κοινωνικοὶ Παράγοντες. Ἄς παρακολουθοῦν τοπικά Φεστιβάλ καί ἐκδηλώσεις, μέ λαογραφική χροιά, ὅπως π.χ. ἀναπαράσταση παραδοσιακοῦ γάμου, ἄλλοτινοῦ τρόπου ἀλωνίσματος σιταριοῦ, κτηνοτροφικῆς ζωῆς κ.ἄ.

Εἶναι μιά καλή γνωριμία μέ τήν ὀλοζώντανη Παράδοσή μας, τίς ρίζες μας καί τίς καταβολές μας.

ιβ. Περιβαλλοντικές ἐκδηλώσεις. Μπορεῖ νά γίνουν ἐκδηλώσεις σχετικές μέ τό περιβάλλον καί τή διάσωσή του: Ὁμιλίες διαφωτιστικές ἀπό εἰδικούς, καλλιέργεια φιλοπεριβαλλοντικοῦ πνεύματος, δένδροφυτεύσεις, ἐπισκέψεις σέ ὑδροβιότοπους κ.ἄ.

3. Ἄλλες ἀκόμη δραστηριότητες πού μποροῦν νά δώσουν ἀγωγή στούς νέους καί νά συμβάλλουν στήν πολιτιστική ἀνάπτυξη τῆς ζωῆς τοῦ σχολεῖου.

α. Ὀργάνωση καί λειτουργία Σχολικῆς Βιβλιοθήκης. Εἰπώθηκε καί πολύ σωστά, ὅτι ἡ Βιβλιοθήκη εἶναι ἡ φαρμακοποθήκη τῆς ψυχῆς καί «τά βιβλία αὐτῆς τά γιατρικά τοῦ νοῦ» (Δημόκριτος).

Καί ἂν ἰσχύει ἡ ρῆση «*σπίτι χωρίς βιβλία μοιάζει μέ δωμάτιο χωρίς παράθυρο*», αὐτό δέν πρέπει νά βρῖσκει ἐφαρμογή, γιά ἕναν ἀκόμη λόγο παραπάνω, γιά τά σχολεῖα μας πού εἶναι σπίτι καί Ναός τῆς Παιδείας καί τοῦ Πνεύματος;

Μέ συνεργασία ὄλων τῶν παραγόντων (Διδασκόντων, Μαθητικῶν Κοινοτήτων καί Γονέων) νά ἐπιδιωχθεῖ τό «στήσιμο» μιᾶς Βιβλιοθήκης στό σχολεῖο καί ἂν εἶναι δυνατό νά συνοδεύεται μέ κῶρο ἀναγνωστηρίου.

4. Βλ. Νικ. Νευράκη, *Ἡ τέχνη τῆς Ἀγωγῆς καί τῆς Διδασκαλίας*, Ἀθήνα 1996, σελ. 36.

Ἡ ἀξία τῶν βιβλίων γιά τά παιδιά καί γιά ὄλους μας εἶναι μεγάλη, ἀφοῦ ἀποτελοῦν «τίς ἀκοίμπτες λαμπάδες συγκεντρωμένης σοφίας» κατά τόν Ἔρασμο.

Μορφώνουν ἀληθινά τόν ἄνθρωπο καί τόν τονώνουν ψυχολογικά, ὅπως ἔλεγε καί ὁ φιλοσοφῶν πολιτικός Ἐλευθ. Βενιζέλος. «Τό βιβλίον συντελεῖ στήν πνευματική καί ἠθική ὀλοκλήρωση τοῦ ἀνθρώπου καί πρό πάντων τοῦ νέου καί ὁ θεσμός τῶν Σχολικῶν Βιβλιοθηκῶν ἀποτελεῖ ἕνα σημαντικό βῆμα στή διά βίου ἐκπαίδευση...».

Ἄς μᾶς προβληματίσει, γιά τό πόσο οὐσιαστικά καί βοηθητικά εἶναι στή ζωή μας τά βιβλία, καί ὁ ἐρωτηματικός στίχος ἀπό τό «Φάουστ» τοῦ Γκαίτε: «Μήν ἔχεις τά βιβλία γιά ἄγια βρῦση, ἀπ' ὅπου ξεδιψᾷ κανεῖς;»⁵.

Χρειάζεται βέβαια πολλή προσοχή ὡς πρός τήν ἐπιλογή καί προμήθεια τῶν βιβλίων, τήν ταξινόμηση, τόν Κανονισμό λειτουργίας κ.τ.λ.

Ὅπωςδήποτε τά ἐπιλεγόμενα βιβλία πρέπει νά εἶναι ποιότητας, ἐποικοδομητικά, ἐπιστημονικά, αἰσθητικῆς ἐμφάνισης καλῆς, λογοτεχνικῆς χροιᾶς καί χάρης, βοηθητικά τῶν διδασκομένων μαθημάτων στό σχολεῖο καί ἀντιληπτικῆς ἱκανότητας τῶν μαθητῶν καί ἐνδιαφερόντων αὐτῶν.

«Καλό εἶναι ἐκεῖνο τό βιβλίον πού μᾶς φέρνει δημιουργική διάθεση» καί «ἄριστο βιβλίον εἶναι ἐκεῖνο πού τό ἀνοίγουμε μέ λαχτάρια καί τό κλείνουμε μέ προβληματισμό ἢ κέρδος» ἔλεγε ὁ περίφημος Πασκάλ.

Νά ἀποφεύγονται ἐπικίνδυνα βιβλία γιά τήν τρυφερή ἡλικία τῶν μαθητῶν καί τήν παροχή ἐσφαλμένων πληροφοριῶν σ' αὐτούς λ.χ. κακές μεταφράσεις, κομματικῆς χροιᾶς, κακόγυστα, ἐξαιρόντα καί θεοποιοῦντα τή σεξουαλική ζωή⁶.

5. Γιώργου Μπισσόπουλου, *Λεξικό Παροιμιακοῦ Λόγου*, ἐκδ. Ἐπικαιρότητα, Ἀθήνα 1999, σελ. 229.

6. Ἐν σχέσει μέ τό παρελθόν, ὅπου ὄλοι φοβοῦνταν νά ἀποκλείσουν βιβλία λόγῳ τοῦ περιεχομένου τους γιά νά μή χαρακτηριστοῦν ἠθικιστές πού λογοκρίνουν τά βιβλία, σήμερα ὑπάρχει ἕνα ἀμάχητο ἐπιχειρήμα. Δέν εἶναι ἄλλο, ἀπό τό γεγονός, ὅτι τά

Νά γίνεи μέσα σέ πνεῦμα συνεργασίας, κανονισμός λειτουργίας τῆς Σχολικῆς Βιβλιοθήκης. Γιατί, τό νά ἔχει κανεῖς μιά βιβλιοθήκη εἶναι πολύ διαφορετικό ἀπό τό νά κάνει καλή χρήση αὐτῆς.

β. Μορφωτικές καί πολιτιστικές ἀνταλλαγές μέ σχολεῖα ἄλλων χωρῶν, ἀνεξάρτητα ἀπό χρῶμα, φυλή καί θρησκεία, γιά ἀνάπτυξη πνεύματος φιλίας, εἰρηνικῆς συνύπαρξης τῶν λαῶν καί ἀγαπητικῆς ἐπικοινωνίας, καθώς καί γνωριμίας τῶν πολιτισμῶν κάθε λαοῦ καί ἀμοιβαίας ἀνταλλαγῆς θετικῶν πολιτιστικῶν στοιχείων.

γ. Συνεργασία μέ τοὺς Σχολικούς Συμβούλους γιά πραγματοποίηση ὁμιλιῶν καί ἀνάπτυξη ἐπικαίρων θεμάτων (παιδαγωγικῶν κ.ἄ.) ἐνώπιον τῶν μαθητῶν, τῶν Διδασκόντων καί τῶν Γονέων καί Κηδεμόνων.

δ. Πρόσκληση δοκίμων, καταξιωμένων καί γενικά ἀνεγνωρισμένης ἀξίας Ὁμιλητῶν (Γατρῶν, Λαογράφων, Λογοτεχνῶν, Περιβαλλοντολόγων, Ἐκκλησιαστικῶν Προσώπων κ.ἄ.), γιά ἀνάπτυξη θεμάτων ὑγείας, ἐπιστημονικῶν, λογοτεχνικῶν, ἠθικοκοινωνικῶν, θρησκευτικῶν, λαογραφικῶν, περιβαλλοντικῶν, γενετισίων προβλημάτων, βιοηθικῆς κ.ἄ.

Ἐννοεῖται ὅτι οἱ ὁμιλίες αὐτές γίνονται γιά ἐνημέρωση ὄχι μόνο τῶν μαθητῶν, ἀλλά καί τῶν διδασκόντων καί τῶν γονέων αὐτῶν.

ε. Ἐπικοινωνία καί συνεργασία μέ Σύλλογο Γονέων καί Κοινωνικούς καί Πολιτιστικούς Φορεῖς ἢ Παράγοντες (Δῆμο, Κοινότητα, Ἰ. Μητρόπολη, Ἐνορίες, Νομαρχία, Πολιτιστικούς Συλλόγους κ.ἄ.). Ἀναφέρω γιά παράδειγμα τήν συνεργασία μέ τίς Ἐνορίες.

Ἄνεπιφύλακτα, ἔχουμε τήν ταπεινή γνώμη, οἱ Διευθυντές τῶν Σχολείων νά

πλεοπτικά προγράμματα σημαίνονται ὡς πρός τήν καταλληλότητά τους μέ αὐστηρά ἡλικιακά κριτήρια. Καί διαβάζουμε ἀνακοινώσεις τοῦ Ρ/Τ/ Συμβουλίου μέ πρόστιμα γιά ὑπερβάσεις ὡς πρός τήν σήμανση. Τό ἴδιο ἀκριβῶς μοντέλο πρέπει νά ἀκολουθηθεῖ καί γιά τίς Σχολικές Βιβλιοθήκες.

συνιστοῦν στους μαθητές νά συχνάζουν στά πνευματικά κέντρα τῶν ἐνοριῶν, ὅπου συνδύαζονται ἡ ψυχαγωγία, ἡ γνώση καί ὁ ἠθικός θωρακισμός τῶν νέων μας, ἀλλά καί οἱ ἴδιοι νά φροντίζουν κατά τίς κείμενες διατάξεις, νά πραγματοποιεῖται καί ὁ ἐνδεδειγμένος ἀπό πάσης ἀπόψεως ἐκκλησιασμός τῶν μαθητῶν.

στ. Ὁ Ἐκκλησιασμός, πού ἀνάγεται πολλάκις σέ «σημεῖο ἀντιλεγόμενο». Ὁ Ἐκκλησιασμός, πέραν τοῦ ὅτι προβλέπεται ἀπό τίς κείμενες διατάξεις (οἱ ὁποῖες δέν μπαίνουν σέ ψηφοφορία ἀλλά μόνο ἐκτελοῦνται) νά πραγματοποιεῖται μέσα στά πλαίσια τῆς ἀγωγῆς τῶν μαθητῶν, ἔχει καί ἄλλες πολλές διαστάσεις, γι' αὐτό καί ἡ ἀξία τοῦ εἶναι ἀνεκτίμητη καί ἀνυπολόγιστη (τὴν ὁποία ἀγνοοῦν μᾶλλον οἱ περισσότεροι, ὅταν νομίζουν ὅτι εἶναι ... χαμένος χρόνος!). Ἔτσι πρέπει νά ξέρουμε ὅτι ὁ Ἐκκλησιασμός καί ἡ συνειδητὴ συμμετοχὴ τῶν μαθητῶν ἀλλά καί ὄλων μας, καλύπτει καί ὑπηρετεῖ καί ἄλλες διαστάσεις, ὅπως τὴν: θρησκευτική, παιδαγωγική, μορφωτική, ἐποπτική, ψυχολογική, ἠθικοκοινωνική, πολιτιστική καί ἐθνική. Ἐπιβάλλεται λοιπὸν ἀπ' αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν σημασία καί ἀξία του, ὅπως ἐπιβάλλεται λ.χ. καί ἡ ὑποχρεωτικὴ πολιτιστικὴ ἐπίσκεψη σ' ἕνα μουσεῖο ἢ ἡ παρουσία τῶν μαθητῶν στὴν αἴθουσα τοῦ ἐργαστηρίου τῆς χημείας ἢ τῆς ἀστρονομίας.

ζ. Φιλανθρωπικὲς ἐκδηλώσεις καί ἐξαιρέτες πράξεις τῶν μαθητῶν. Νά διοργανῶνται ἐκδηλώσεις ἀγάπης πρὸς τοὺς ἔχοντες ἀνάγκη αὐτῆς συμμαθητὲς τους μέσα στὴ σχολικὴ κοινότητα. Παραδείγματος χάριν: Νά ἐορτάζονται ἡ ὀνομαστικὴ ἐορτὴ ἢ τὰ γενέθλια φτωχοῦ ἢ ἐμπερίστατου ὀρφανοῦ συμμαθητῆ/τριας⁷.

7. Βλ. χαρακτηριστικὰ ἕνα συγκινητικὸ περιστατικὸ στό: Ἠλία Β. Παπαγεωργίου, Ὁ Διευθυντὴς καί ὁ αὐτοσεβασμὸς τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ (Ἐγχειρίδιο γιὰ τὴ σωστὴ διοίκηση τοῦ σχολείου – Γιὰ διδάσκοντες – Διευθυντὲς Δημοτικοῦ, Γυμνασίου, Λυκείου), ἐκδ. Σαββάλας, Ἀθήνα 2002, σελ. 131-132, «...Τὸ ὀρφανό

Πρέπει ἀκόμη νά συμμετέχουν οἱ μαθητὲς σέ δραστηριότητες τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, τῆς UNICEF, τῶν Γιατρῶν χωρὶς Σύνορα καί στὸν Ἐρανο Ἀγάπης τῆς Ἐκκλησίας. Νά εὐαισθητοποιοῦνται στὴ συγκέντρωση τροφίμων καί ἄλλων ἀπαραιτήτων ἀγαθῶν, γιὰ Γηροκομεῖα, Ὀρφανοτροφεῖα, Τροφίμους Φυλακῶν ἀλλά καί γιὰ ἐπισκέψεις σέ Ἰδρύματα πού φιλοξενοῦνται ἄτομα – συνάνθρωποι μας μέ εἰδικὲς ἀνάγκες (ἀλλά καί μέ εἰδικὲς ἰκανότητες συγχρόνως, ὅπως ἔχουμε διαπιστώσει ὅλοι μας ἀπὸ τὴν παρουσία τους στὴν τηλεόραση παίζοντας ἢ τραγουδώντας ...) καί γενικά πρὸς τοὺς πάσχοντες συνανθρώπους μας ἀπὸ ἀσθένειες, πείνα, πλημμύρες, σεισμούς κ.τ.λ., ἀλλά καί ἀπὸ ἔλλειψη σχολείων καί τόπων λατρείας (λ.χ. σέ ἀφρικανικὲς χώρες) ἄσχετα ἀπὸ τό χρῶμα, τὴ φυλὴ καί τὴ θρησκεία.

Μπορεῖ ἕνα σχολεῖο π.χ. νά κάνει χριστουγεννιάτικο παζάρι, γιὰ νά συγκεντρωθοῦν χρήματα, τὰ ὁποῖα θά διατεθοῦν γιὰ φιλανθρωπικοὺς σκοποὺς.

Ἡ ἀγάπη εἶναι ἐφευρετικὴ, γι' αὐτὸ ἀνακαλύπτει χίλιους δύο τρόπους γιὰ νά ἐκδηλωθεῖ ἔμπρακτα πρὸς τοὺς ἄλλους συνανθρώπους μας, καί πρέπει νά κινητοποιοῦμε τοὺς μαθητὲς μας σέ τέτοιες δράσεις.

Μέ ὅλες τίς ἐκδηλώσεις καί θεάρεστες πράξεις καλλιεργεῖται πνεῦμα ἀγάπης καί συμπόνιας πρὸς τὸν πονεμένο καί πάσχοντα παντοιοτρόπως ἀδελφὸ – συνάνθρωπό μας.

Ἐξάλλου ὁ Χρυσοῦς Κανὼν τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς λέει: «Πάντα οὖν ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καί ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς»⁸.

Ἄς προσπαθήσουμε νά γίνει ἐγκόλπιο στὴ ζωὴ τῶν μαθητῶν μας.

κορίτσι δὲν μποροῦσε νά χοριάσει τὴν τόση χαρὰ πού τῆς πρόσφεραν οἱ συμμαθητὲς της, οἱ συμμαθήτριάς της, οἱ δάσκαλοί της. Αὐτὴ τὴ μέρα στό σχολεῖο εἶχε πολλοὺς πατεράδες καί πολλὲς μανάδες. Καί τό σπουδαιότερο, δέ μᾶς στοίχισε τίποτα. Τὰ παιδιά μᾶς ἔδωσαν ἕνα μάθημα ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς».

8. Ματθ. 7, 12.

π. Τέλος, ἄς καλλιεργηθεῖ πνεῦμα ἐργατικότητας στους μαθητές.

Αὐτό μπορεῖ νά γίνει μέ πολλούς τρόπους: Π.χ. μέ ὑπενθύμιση στους μαθητές γιά τήν τακτική καί συνεχῆ ἐπιμέλεια καί τήν συνέπεια τους στίς ἀνατεθεῖσες «κατ' οἶκον ἐργασίες» στά μαθήματά τους.

Μέ τό νά διαθέτουν χρόνο γιά τόν καθαρισμό τοῦ σχολικοῦ τους περιβάλλοντος ἤ νά ἀπασχολοῦνται περιοδικά στήν τακτοποίηση τῆς Βιβλιοθήκης ἤ νά μεταφέρουν θρανία καί ἄλλα πράγματα σχετικά μέ τήν ἐκπαίδευσή τους.

Γνωρίζουν ἔτσι οἱ μαθητές καί τό θέλητρο τῆς δημιουργίας, ἀπ' ὅπου ἀπορρέει ἡ χαρά καί ἡ εὐτυχία. Θά βοηθήσουμε τά παιδιά μας νά καταλάβουν ὅτι ἡ ἀσφαλέστερη προφύλαξη ἀπό τήν πλήξη, τήν ἀπόγνωση καί ἀηδία τῆς ἐποχῆς μας, ἰδιαίτέρως, τό ἐμβόλιο ἐναντίον κάθε κακίας, εἶναι στή ζωή τους ἡ ἀπασχόληση, ἡ ἐργασία. Εἶναι κάτι πού εἶχε διαπιστώσει καί ἡ ἀρχαία ἑλληνική σκέψη, ὅταν ἔλεγε ὅτι «*ἡ δ' ἀργία πέφυκεν ἀνθρώποις κακόν*»⁹ καί «*ἀργός μή ἴσθι ... ἀνιαρόν ἢ ἀργία*»¹⁰.

Ἐξάλλου, ὡς «*κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ*» ὄντες, ἄς εἴμεθα συνεπεῖς πρός τήν ἠθική ἐντολή τοῦ Δημιουργοῦ μας, πού εἶπε ὅτι «*μέ τόν ἰδρώτα τοῦ προσώπου σου θά τρώγῃς τόν ἄρτο σου*»¹¹.

Μέ τήν ἐργασία φεύγει τό ἄγχος, ἡ ἀγωνία, ἡ ἀνία, ἡ κατάθλιψη καί τό κενό τῆς ψυχῆς καί ζεῖ ὁ ἄνθρωπος εὐτυχισμένα, πολιτισμένα καί ἰδανικά, ἀφοῦ μέ τήν ἀμοιβή τῆς ἐργασίας του ἀπολαμβάνει τά ἀγαθὰ καί γίνεται κοινωνικός καί δημιουργικός.

IV. Ἐπίμετρο

Γιά μιὰ πολιτισμένη ζωή ὀφείλουμε ὅλοι μας (Διευθυντές, Καθηγητές, Γονεῖς κ.ἄ.) νά προετοιμάσουμε τό παιδί. Πιστεύουμε, ὅτι ὁ Διευθυντής τοῦ Σχολείου θά πρέπει νά ἔχει συνειδητοποιήσει ὅτι «*τό σχολεῖο εἶναι κυψέλη πολιτισμοῦ καί καλλιέργεια νεανικῶν ψυχῶν ἡ δέ ψυχὴ τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ὁ πολιτισμός τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου*».

Ἔτσι οἱ νέοι μας μέ τή ζωή καί τή δράση τους θά γίνουν ἐργάτες τοῦ ὑγιοῦς, εὐγενοῦς καί ὀλοκληρωμένου πολιτισμοῦ. Ἄς συνεργαστοῦμε ὅλοι μας (Σχολεῖο, Οἰκογένεια, Ἐκκλησία καί ἄλλοι θεσμικοὶ παράγοντες) καί ἄς μὴ ρίζουμε τά βάρη καί τίς εὐθύνες μόνο στόν Διευθυντή, ὁ ὁποῖος, ὅμως, ὄντως ὀφείλει νά εἶναι καλός καί εὐέλικτος οἰακοστρόφος τοῦ «πλοίου» - σχολεῖου ἄς βοηθήσουμε τή νέα γενιά νά συνεχίσει τόν πολιτισμό, πού πρό ξεῖ χιλιάδων χρόνων ἔλαβε τήν ἀρχή του στόν ἑλληνικό κῶρο καί συνεχίζεται ὡς σήμερα, ἀνανεωμένος πάντα καί ὑπέροχος, γιά τό καλό τό δικό της καί τήν τιμὴ καί δόξα τῶν πεφωτισμένων καί δημιουργικῶν προγόνων μας.

Ἐχομε τήν ὑποχρέωση ὅλοι οἱ πνευματικοὶ ἡγέτες καί παράγοντες νά προετοιμάσουμε τά παιδιά γιά μιὰ πολιτισμένη, ἰδανική ζωή, γιά «*ἐναν κόσμῳ ὁμορφο, ἀγγελικὰ πλασμένο*». Τό δικαιοῦνται.

Στήν προσπάθειά μας αὐτή ἄς ἔχομε ὀδηγό τά σοφὰ τοῦτα λόγια: «*Λαός πού ἀποτελεῖται ἀπό ἀνθρώπους χωρίς ἰδανικά, δίχως χαρακτήρα, νωθούς καί χωρίς ζωή, εἶναι λαός πού οὔτε θέλει, οὔτε μπορεῖ νά ἀννυπωθεῖ, νά ζήσει*». Εἶναι λόγια πού προβληματίζουν καί βοηθοῦν τόν καθένα μας, τόν κάθε ὑπεύθυνο ἀπέναντι στό παιδί, νά κάνει τή σωστή καί πρέπουσα ἐπιλογή καί στάση.

9. Μένανδρος (Βλέπε Ἄνδρ. Καλαντζάκου, *Λεξικὸ φράσεων*, ἐκδ. Ἐπικαιρότητα, Ἀθήνα 1999, σελ. 44).

10. Θαλῆς I 64, 7 (Diels-Kranz).

11. Γένεσις 3,19.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Κύριε Διευθυντά,

Θέλω νά μοιραστῶ μέ τούς ἀγαπητούς ἀναγνώστες –μέ ἀφορμή τήν Παγκόσμια Ημέρα τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος– κάποιες σκέψεις μου.

Ὡς φυσικό περιβάλλον ἐννοοῦμε ὅ,τι περιβάλλει τόν ἄνθρωπο, τήν κορωνίδα τῆς Δημιουργίας. Τόν ἄνθρωπο, περιβάλλουν ἢ σχετίζονται μ' αὐτόν πολλά «περιβάλλοντα». Ὅπως χαρακτηριστικά λέμε, Φυσικό, Οἰκογενειακό, Κοινωνικό, Πολιτικό, κ.λπ.

Εἰδικά ὅμως τό Φυσικό περιβάλλον, εἶναι δημιούργημα ὑλικό τοῦ Πλαστουργοῦ Θεοῦ. Θαυμαστό καί μεγαλειώδες. Ἀπέραντο διδακτικό βιβλίο πού διδάσκει στόν ἄνθρωπο τά πάντα. Κατά τόν συγγραφέα Μπυφόν, εἶναι ὁ θρόνος τῆς Θεϊκῆς Μεγαλειότητος. Γι' αὐτό στό βιβλίο τῆς Γενέσεως (2, 15), ὁ Θεός βάζει τόν ἄνθρωπο «φυλάσσειν» τήν φύση. Καί τοῦ δίνει αὐστηρή ἐντολή, ὄχι μόνο νά ἐργάζεται αὐτήν ἀλλά καί νά τήν φυλάει, δηλαδή νά τήν προσέχει καί νά τήν προστατεύει. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως δέν τήρησε τήν θεϊκή ἐντολή. Ἐγίνε παραβάτης. Ἐπενέβη στό φυσικό περιβάλλον, καί συνεχίζει νά ἐπεμβαίνει. Διατάραξε καί διαταράσσει τήν κανονικότητα καί ἰσορροπία τῆς φύσης. Ρύπανε τό ὑγρό στοιχεῖο, πυρπόλησε τά δάση, ἐξαφάνισε πνεύμονες πρασίνου. Καί τό πόσο ἡ ἀνθρώπινη παρέμβαση ἔβλαψε τόν πλανήτη, ἀποδείχτηκε μέ τήν πανδημία τοῦ covid-19. Γιατί ἡ περιστολή πολλῶν δραστηριοτήτων καί μετακινήσεων, σύμφωνα μέ τίς μετρήσεις εἰδικῶν ὀργανισμῶν, ὠφέλησε τό φυσικό περιβάλλον καί ἀνέστειλε τόν φρενήρη ρυθμό τῆς ρύπανσης.

Ὅμως, ἡ ἀπότομη ἀλλαγὴ τῶν καιρικῶν φαινομένων, οἱ καταστροφικές καί φονικές πλημμύρες σέ πολλές περιοχές τοῦ κόσμου, ἡ τήξη τῶν πάγων στούς πόλους μέ τή συνακόλουθη ἄνοδο τῆς στάθμης τῆς θάλασσας, ἡ ἐξ αἰτίας τοῦ φαινομένου τοῦ θερμοκηπίου διατάραξη τῶν ὁρίων τῶν ἐποχῶν τοῦ χρόνου, ἡ τρύπα τοῦ ὄζοντος κ.ἄ. δέν πρέπει νά μᾶς ἀφήνουν ἀδιάφορους.

Αὐτός ὁ ἐφιάλτης τῆς ἀνθρωπότητας, πού θέτει σέ κίνδυνο τό μέλλον τῶν παιδιῶν μας, πρέπει νά ἀντιμετωπιστεῖ μέ λύσεις σώφρονες, συνετές, ρεαλιστικές, ἀλλά κυρίως δυναμικές.

Οἱ ὑπεύθυνοι τῆς γῆς, πρέπει νά ἐμπνεύσουν τούς ἀνθρώπους γιά νά γίνει πράξη καί σκοπός ἡ θεϊκή ἐντολή «φυλάσσειν». Οἱ ἰδεολογίες ἀπέτυχαν γιατί ἀντιμετώπισαν τήν δημιουργία χρηστικά. Τά κράτη σήμερα ἔχουν χρέος καί ἱστορική ὑποχρέωση νά φυλάξουν τή Θεϊκή Δημιουργία ὡς «κόρην ὀφθαλμοῦ».

Καί βέβαια, οἱ χριστιανοί ἐκπαιδευτικοί, πρέπει νά ἀναλάβουν ἡγετικό ρόλο, στή διασύνδεση αὐτῆς τῆς εὐθύνης μέ τή Θεία Ἐντολή καί νά μὴν ἐπαφίενται στίς πρωτοβουλίες τῶν ἀκραίων ἰδεολογιῶν πού βλέπουν ἀπολύτως ὑλιστικά τή δημιουργία.

Μέ τιμή.

Δημήτριος Μπράνης

Ἐκπ/κός, Πρ. Σχολ. Σύμβουλος Α/θμιας Ἐκπ/σης, Πολιτικός Ἐπιστήμων

Βιβλίο-παρουσιάσεις

Σπυροπούλου Μερόπη

Στοχασμοί και απόψεις

έκδ. Άρχονταρίκι, Άθήνα 2021, σελ. 196

Ἡ κ. Σπυροπούλου, ὁμότιμη Καθηγήτρια τῆς Ὀδοντιατρικῆς Σχολῆς τοῦ Παν. Ἀθηνῶν, συνέχισε τὴ συγγραφικὴ της παρουσία, ἐκδίδοντας τὴν ἐν λόγω σειρά κειμένων της μὲ ποικίλη θεματολογία. Πρόκειται γιὰ μιὰ συλλογὴ κειμένων πού δημοσιεύτηκαν κατὰ καιροὺς σὲ διάφορα περιοδικά, στὰ ὅποια ἔχει γίνει ἡ ἀπαραίτητη προσαρμογὴ γιὰ τὴ συμπερίληψή τους στὸν παρόντα τόμο. Κείμενα πού γράφτηκαν εἴτε ὡς κείμενα προβληματισμοῦ εἴτε ὡς προσέγγιση καὶ σχολιασμὸ στὴν τρέχουσα ἐπικαιρότητα.

Τὰ κείμενα χωρίζονται σὲ δύο μέρη. Τὸ πρῶτο μέρος ἔχει ὡς ὑπότιτλο «Μηνύματα ἀπὸ τὰ γύρω» καὶ τὸ δεύτερο μέρος «Ἀπὸ τὴν καρδιά».

Ἡ ἔκδοση εἶναι προσεγμένη καὶ τὸ ἐξώφυλλο κοσμεῖται ἀπὸ ἕναν ἐξαιρετικὸ πίνακα τοῦ ζωγράφου Γιώργου Μενδρινοῦ.

Ἡ κ. Σπυροπούλου μὲ τὸ 18ο ἔργο της, στὰ ὅποια δὲν ὑπολογίζονται τὰ αὐστηρῶς ἐπιστημονικὰ τῆς ἀκαδημαϊκῆς της σταδιοδρομίας, ἐκτός τῆς μεγάλης καὶ πολυτετοῦς συνεισφορᾶς της στὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, συνεχίζει τὴ λαμπρὴ χορεία τῶν ἰατρῶν πού ἔδωσαν σπουδαῖα ἔργα στὸν πνευματικὸ-πολιτιστικὸ καταρτισμὸ τῶν Ἑλλήνων στὴν πεζογραφία, στὴν ποίηση, στὸν δοκιμιακὸ λόγο.

I.M.

Κυπριακὴ Μαρτυρία

τεῦχος 40, Λευκωσία 2021

Ἡ σπουδαία αὐτὴ ἐκδοτικὴ προσπάθεια, στὸ τεῦχος αὐτό, εἶναι ἀφιερωμένη στὰ 200 χρόνια τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Συμμετέχουν μὲ πρωτότυπα ἔργα καὶ μελέτες, σημαντικὲς προσωπικότητες τῶν Γραμμάτων καὶ τῆς Ἐπιστήμης.

**«Τῶν γὰρ λόγοις συμβουλευόντων οἱ διὰ τῶν ἔργων
παιδεύοντες ἀξιοπιστότεροι διδάσκαλοι γίνονται»**

Ἰωάννης Χρυσόστομος, εἰς τὸν Ἥλιαν, P.G. 51,328

(Συνέχεια από τή σελίδα 80)

καί ἡ θεωρία. Ὑπάρχει καί ἡ παραγωγή. Τό σῶμα (σάρκα καί πνεῦμα) χρειάζεται τροφή, στέγη καί ὄ,τι ἄλλο ἀπαραίτητο γιά νά ἐπιβιώσει. Κάποιοι νομίζουν ὅτι ζοῦμε στήν κλασσική ἐποχή πού οἱ ἄρχοντες φιλοσοφοῦσαν καί διελογίζοντο καί οἱ δοῦλοι ἐργάζονταν. Πρέπει ὅλοι νά προσγειωθοῦμε. Αἰῶνες τώρα ζοῦμε σέ ἄλλη κατάσταση. Προξενεῖ δέ κατάπληξη τό γεγονός, ὅτι ὅταν ἀθεϊστικές ἰδεολογίες (κάθε πλευρᾶς τοῦ ἰδεολογικοῦ φάσματος) θέλουν νά περιοποῦν τά «θεωρητικά» μαθήματα, κυρίως βέβαια τά θρησκευτικά καί δευτερευόντως ἡ ἱστορία, μέ ταυτόχρονη στροφή πρὸς τά ἀναγκαῖα καί πρακτικά, μόλις γίνει λόγος γιά σύνδεση μέ τήν ἀγορά ἐργασίας ξεσκώνονται. Ὁ λόγος εἶναι ὅτι «θὰ δουλέψουν γιά τούς βιομήχανους». Ἀλλά, ἂν θέλουμε νά ἔχουμε μέσα παραγωγῆς, τεχνολογικές ἐφαρμογές, προηγμένη ὑγεία καί ὄ,τι ἄλλο ἡ

ἐφευρετικότητα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἔχει καταφέρει, τότε ναί, ἡ σύνδεση εἶναι ἀπαραίτητη καί ἀναγκαῖα.

Βλέπουμε ἄλλωστε σήμερα, ἀπό ὅσα τουλάχιστον δημοσιεύονται, ποιές εἶναι οἱ διέξοδοι χιλιάδων ἀποφοίτων σχολῶν χωρίς ἐπαγγελματική ἀποκατάσταση. Ὅλοι ὅσοι διαμαρτύρονται γιά τήν κατάσταση, διαμαρτύρονται καί γιατί δέν ὑπάρχει ἐπαρκῆς ἀριθμός ἐξειδικευμένων τεχνιτῶν κάποιων εἰδικοτήτων. Ποῦ θά μάθουν καί ποῦ θά ἐξασκηθοῦν ὅλοι αὐτοί; Τό παράδειγμα κωρῶν, οἱ ὁποῖες δέν παρέβλεψαν τίς λεγόμενες ἀνθρωπιστικές σπουδές, ἀλλά δέν δίστασαν νά ὀδηγήσουν αὐτούς πού ἔχουν ἱκανότητα σέ τεχνικές καί πρακτικές σπουδές στήν διασύνδεσή τους μέ τήν ἀγορά ἐργασίας καί τήν παραγωγή, προσαρμοσμένο στήν ἑλληνική πραγματικότητα (μέ δεδομένο ὅτι δέν ἔχουμε πολλές μεγάλες βιομηχανίες καί κυρίως διάσπαρτες ἀνά τήν ἐπικράτεια), μπορεῖ νά ἀποβεῖ πολλαπλῶς χρήσιμο.

Ὑπενθυμίζουμε στούς συνδρομητές καί συνδρομήτριες τοῦ περιοδικοῦ μας, τήν ἀνανέωση τῶν συνδρομῶν τους,

ὥστε νά συνεχιστεῖ ἡ ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ μας.

Ἡ καταβολή μπορεῖ νά γίνεῖ στά κατά τόπους βιβλιοπωλεῖα τῆς «ΖΩΗΣ» ἢ στούς ἀντιπροσώπους.

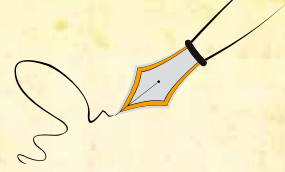
Ἄν ἡ συνδρομή καταβληθεῖ μέσω ἠλεκτρονικῆς πληρωμῆς νά σημειώνεται τό ὄνομα τοῦ συνδρομητῆ.

Ἐπίσης, νά ἐνημερώνετε στό e-mail πού ἀναγράφεται στό ἐσώφυλλο ὥστε νά γίνεῖται ὁ ἔλεγχος, δεδομένου ὅτι οἱ Τράπεζες δέν ἐνημερώνουν.

Τό IBAN γιά τραπεζική πληρωμή (Τράπεζα Eurobank) εἶναι:

GR 8002602010000930100366731

Ήξιζει νά διαβάσετε

Τὸ μηνιαῖο Ὁρθόδοξο Χριστιανικὸ Περιοδικὸ μετὴν ἱστορία τῶν 100 χρόνων του κοντὰ στὸν ἑλληνικὸ λαό.

Περιοδικὸ μετὴ ἱστορία μεγαλύτερη τῶν 50 ἐτῶν, ποὺ ἀπευδύνηται στὴ γυναίκα, στὴν πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ τῆς παρουσία.

Τὸ περιοδικὸ γιὰ τὴν Ἐπιστήμη, τὰ Γράμματα καὶ τὴν Τέχνη, μετὸ ἔνδοξο παρελθὸν καὶ τὸ δυναμικὸ “παρῶν” στὶς μάχες του κατὰ τοῦ ὕλισμοῦ καὶ τῆς ἀπιστίας.

Νεανικὸ περιοδικὸ τῆς “Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως” – μετὸν ἔνθουσιασμό τῆς νεότητος καὶ τὴ σφραγίδα τῆς πίστεως καὶ τῆς παιδείας.

Τὸ μηνιαῖο παιδικὸ περιοδικὸ ποὺ κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὸ 1946 – ἓνας πολὺτιμος πνευματικὸς φίλος γιὰ τὰ Ἑλληνοπούλα.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Χριστιανικής Ένώσεως Έκπαιδευτικών Λειτουργών

- Σπυρ. Καλλιάφα:**
 ΤΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΓΕΝΕΤΗΣΙΟΥ ΟΡΜΗΣ _____ 3,00 €
 ΕΘΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ, ΦΥΣΙΚΟΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ & ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 3,00 €
 ΤΑ ΠΕΝΤΕ ΠΡΩΤΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΕΤΗ έκδοσις Γ΄ _____ 5,00 €
- Γ. Θ. Κολιτσάρα:**
 ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ τόμοι Β΄ & Γ΄ έκαστος _____ 6,00 €
 Η ΑΠΑ ΓΡΑΦΗ ΔΙΑ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΗΝ ΜΟΡΦΩΣΙΝ ΤΟΥ _____ 3,00 €
 Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ _____ 10,00 €
- Β. Χαραλαμποπούλου:**
 Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ _____ 3,00 €
 Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΥΠΟΔΟΥΛΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ _____ 3,00 €
 ΤΟ ΠΑΙΔΙΚΟ ΚΑΙ ΕΦΗΒΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ _____ 3,00 €
- Μ. Debesse:**
 ΣΤΑΘΜΟΙ ΑΓΩΓΗΣ _____ 5,00 €
- G. Allport:**
 ΤΟ ΑΤΟΜΟΝ ΚΑΙ Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΟΥ _____ 6,00 €
- Ίωάν. Άντωνίου:**
 ΠΩΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΜΕΝ ΤΑΣ ΑΣΘΕΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΑΣ ΑΠΟ
 ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ _____ 3,00 €
- ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ ΤΗΣ Χ.Ε.Ε.Λ.:**
 ΤΑ ΕΛΛΗΝΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΙΔΑΝΙΚΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑΝ ΜΑΣ _____ 6,00 €
 Η ΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ _____ 6,00 €
 Η ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ ΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ _____ 6,00 €
 Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗΝ ΤΟΥ _____ 6,00 €
 Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΣ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ _____ 6,00 €
 ΟΔΗΓΗΤΙΚΗ, ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ _____ 6,00 €
 ΤΑ ΟΠΤΙΚΟΑΚΟΥΣΤΙΚΑ ΜΕΣΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ _____ 6,00 €
 ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ _____ 6,00 €
 ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΔΟΣ _____ 6,00 €
 ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΝ ΠΝΕΥΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΝ _____ 6,00 €
 ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΑΞΙΕΣ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
 Η ΕΘΝΙΚΗ ΜΑΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ _____ 6,00 €
 ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
 ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
 ΠΑΙΔΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ _____ 6,00 €
 Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ _____ 6,00 €
 Η ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
 ΠΡΟΣΩΠΟ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
 ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
 ΑΝΑΤΟΜΙΑ ΤΩΝ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΑΠΟΤΥΧΙΩΝ _____ 6,00 €
 ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ ΚΑΙ ΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ _____ 10,00 €
 ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ _____ 10,00 €

